

Modern irodalom a 19. századi Európában

Bevezető

Történelmi háttér 2. dia

Eszmei háttér 4

Stílusirányzatok 7

A korszak lírája 10

Baudelaire 11

Verlaine 14

Rimbaud 16

Mallarmé 18

Rilke 19

A kor drámairodalma 21

Ibsen 22

Csehov 26

A korszak regényirodalma 30

Balzac 32

Stendhal 35

Flaubert 37

Maupassant 39

Zola 41

Dickens 42

Thackeray 44

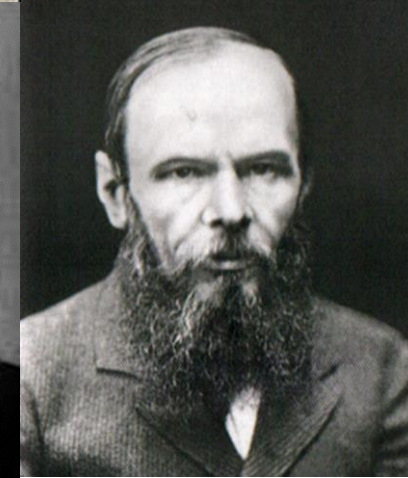
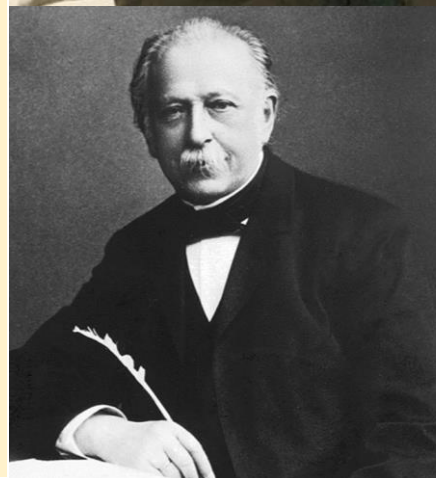
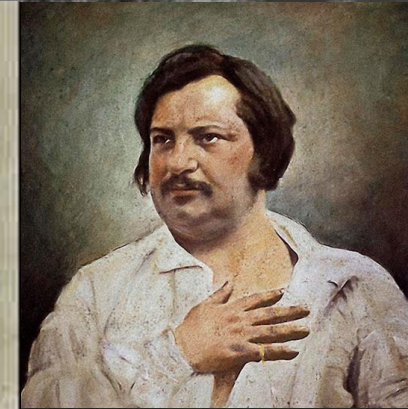
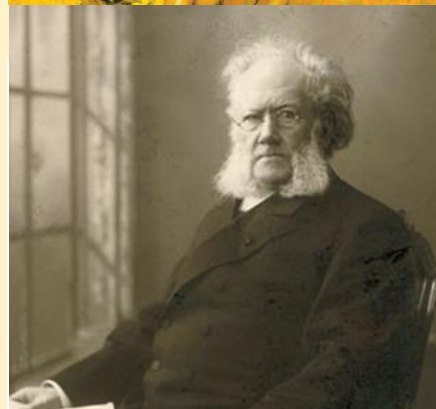
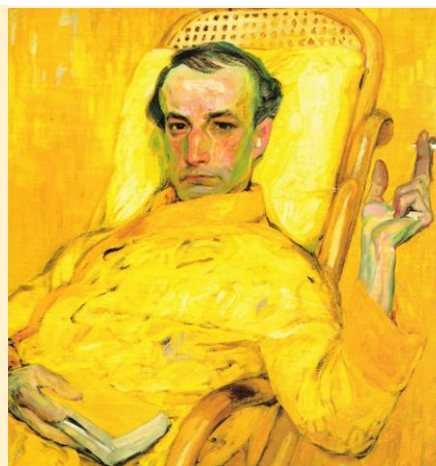
Fontane 45

Az orosz realizmus 48

Gogol 49

Dosztojevszkij 51

Tolsztoj 54

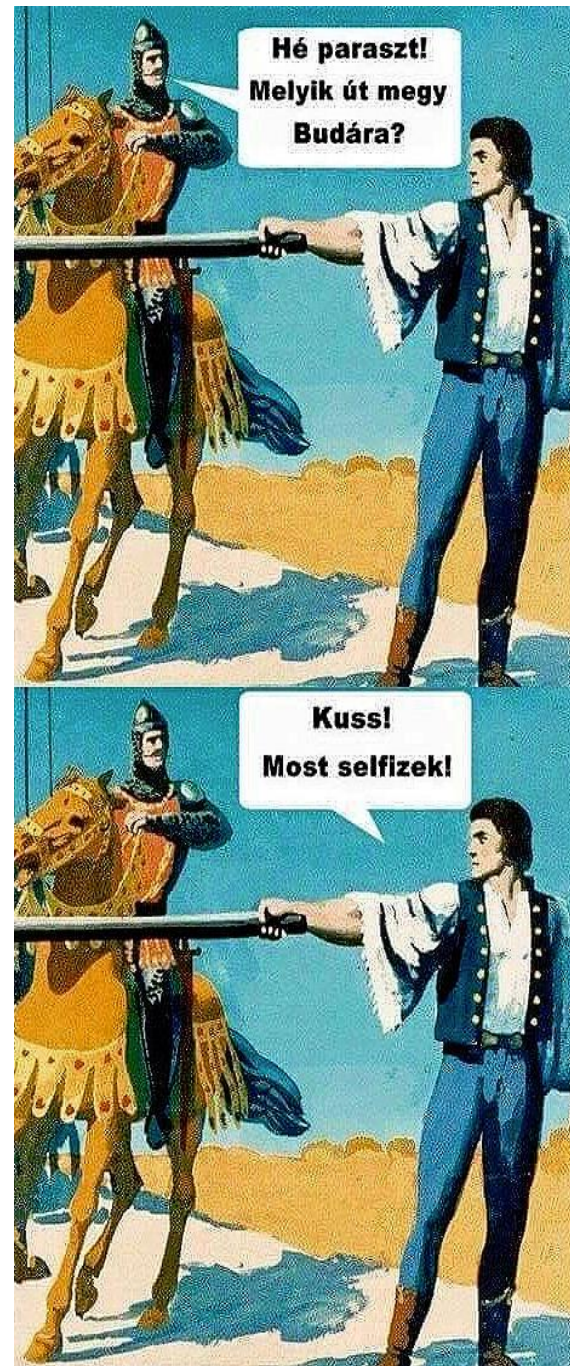
Történelmi háttér

- A 19. század a polgári forradalmak és a nemzetállamok kialakulásának kora. A forradalmak 1848/49 –ben zajlanak. 1861-ben létrejön az egységes Olaszország, 1871-ben Németország
- Ezt a „boldog békeidők” követik az első világháborúig, ezért nevezik „hosszú 19. század”-nak
- Ekkor zajlik a második ipari forradalom (olaj, villanyáram). Kialakul az imperializmus, a nagyhatalmak felosztják egymás között a földet

A korszak néhány jellemzője

- **A 19. század második felében kezdődik a modern kor.** Fő sajátossága az értékválság. Legfontosabb 3 jellemzője:
 - Az első a **világ kiismerhetetlenné válása.** A vallás visszaszorul, ezért nincsenek már nagy igazságok, csak kicsik – mindenkinek a magáé; **a világ atomizálódik**
 - A másodikat **céltalanságnak** lehet nevezni. Ma már közhelynek számít az, ami akkor még nem volt evidencia: az emberiség előtt álló út annyira bizonytalan, hogy nemhogy vonzó víziók, de még bizakodó elbeszélések sem szólnak róla

- Az értékválság harmadik jellemzője logikusan következik az első kettőből. Ha kaotikus a világ és elveszett a jövő, akkor mi más lehetne a **modern ember legsajátabb életérzése, mint a szorongás?**
- A modern korban a **filozófia is kettészakad:** a tudományra építő pozitívizmusra (amely immár racionálisan indokolja a liberalizmust) és az életfilozófiákra
- **Nincs már egységes korstílus sem,** több stílusirányzat létezik, sokszor egymással keveredve

Eszmei háttér1: pozitívizmus

- A pozitívizmus a felvilágosodás racionalizmusának és empirizmusának örököse. **A tudománytól várja a világ problémáinak megoldását**, a végső kérdésekkel nem foglalkozik
- **A természettudományok eredményeit alkalmazza a társadalomra és az emberre is**, főleg a biológiáét (Darwin) és a szociológiáét
- **Nem hisz az ember szabad akaratában**. Szerinte a környezet és az öröklött tulajdonságok határozzák meg sorsunkat

Auguste Comte
(1798-1857)

Hippolyte Taine
(1828-1893)

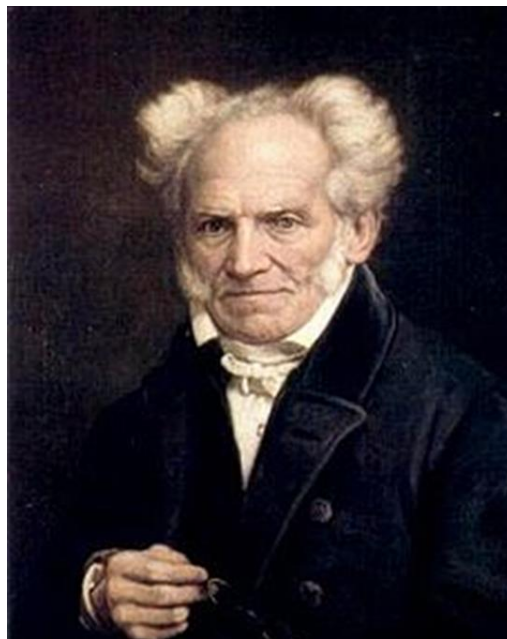
- **Megalapítója Auguste Comte** francia gondolkodó, aki a társadalom és a szellem fejlődésének csúcspontjaként tekint az ipari társadalomra és a pozitív filozófiára. Úgy véli, itt a tudománynak köszönhetően létrejön majd a harmónia
- **Az irodalomra Hippolyte Taine miliőelmélete van a legnagyobb hatással**. Szerinte az embert (és művét) három tényező határozza meg: **a faj** (biológiai adottságai), **az idő** (azaz a kor) és **a környezet**

Eszmei háttér2: életfilozófiák

- A pozitivizmussal szemben az életfilozófiákat **főként a végső kérdések izgatják**. Alapkérdésük: Hogyan valósíthatja meg önmagát az ember egy olyan világban, amelynek legfőbb jellemzője az eltömegesedés
- Fő képviselői: Kierkegaard, Schopenhauer, Nietzsche, Bergson
- A dán **Kierkegaard** főműve a **Vagy, vagy** (1843). Eszménye: az önmagát tudatos választások által megvalósító ember

Sören Kierkegaard (1813-1855)

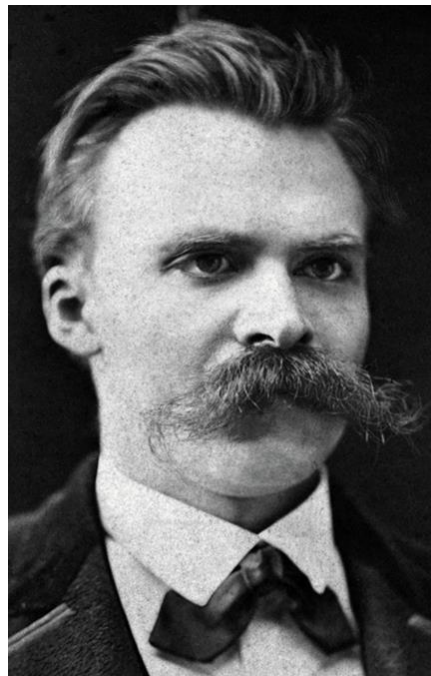

Arthur Schopenhauer (1788-1860)

- Fokozatai: esztétikai, etikai és vallási stádium. Az első főleg az érzéki örömeket, a második a társadalmi normák betartását jelenti; a legmagasabb a harmadik, amikor rábízzuk magunkat Istenre
- A német **Schopenhauer** főműve **A világ mint akarat és képzet** (1818). Úgy látja, a világ színesnek látszik ugyan, de lényege az életakarat, amely főként két ösztön formájában nyilatkozik meg: életösztön, fajfenntartás. Szerinte a világ kaotikus, az ember pedig reménytelenül boldogtalan. Megoldás: ha kilépünk a vágy formájában megjelenő akarat körforgásából, és szemlélővé válunk. De erre csak a zseni és a szent képes

Életfilozófiák 2

- A német Nietzsche nemcsak filozófus, hanem kitűnő költő is. **Alapélménye: Isten meghalt**; a keresztény hitnek és a rá épülő erkölcsi világrendnek leáldozott
- Főművében, az **Ím így szól Zarathustrában** (1883) a megoldást vázolja föl: önmaga tökéletesítésével az embernek kell Isten örökébe lépnie. **Megalkotja az emberfölötti ember (Übermensch) mítoszát**

Friedrich Nietzsche (1844-1990)

Henri Bergson (1859-1941)

- A francia Henri Bergson fogalmazza meg a **vitalizmus** eszméit: szerinte az élet értékes, még ha nincs is rá racionális magyarázat
- Főművének, **Az idő és a szabadságnak** (1889) két legfontosabb gondolata az órával mérhető **külső** és az általunk érzékelt **belső idő**, valamint az **önkéntelen és a mechanikus emlékezet** megkülönböztetése

Stílusirányzatok 1

- A romantika volt az utolsó korstílus, a 19. század második felében több stílusirányzat él egymás mellett, gyakorta egymást áthatva
- A realizmus, a naturalizmus és az impresszionizmus kialakulására főként a pozitivizmus hatott
- A szimbolizmus és a szecesszió eszmei háttérét az életfilozófiák adják

- **A realizmus valószerű ábrázolásra törekszik. Témája a jelen és a közelmúlt, központi kategóriája: a tipikus (az egyesben megjelenő általános). A legnagyobb eredményeket a szépprózában és a festészetben mutatja fel**

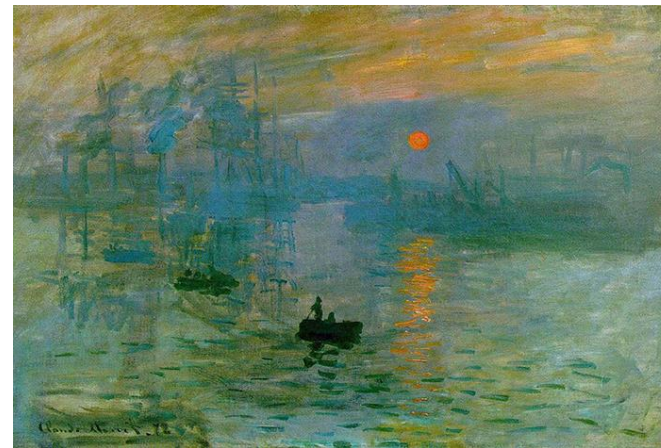
Honoré Daumier: Mosónó

Munkácsy Mihály: A köpülő asszony

Stílusirányzatok 2

- **A naturalizmus is a jelen felé fordul. Főként a kor társadalmának sötét oldala érdekli (nyomor, devianciák). Sorsfelfogása: determinista, a szereplők a körülmények és az öröklött ösztönök foglyai. Elsősorban az irodalomban van jelen. Jelentős képviselői: Emile Zola, Bródy Sándor**
- **Az impresszionizmus a pillanatnyi benyomást, a hangulatot kívánja megragadni. Főként festészeti irányzat, Franciaországban teljeseedik ki (Manet, Monet, Renoir, Degas, Pissarro). Szemben a historizáló festészettel, témája a jelen, tanulság nincs, ecsetkezelése elnagyolt, vázlatszerű**

Monet: Impresszió a felkelő nap (1872), az impresszionizmus névadója

Degas: Abszint

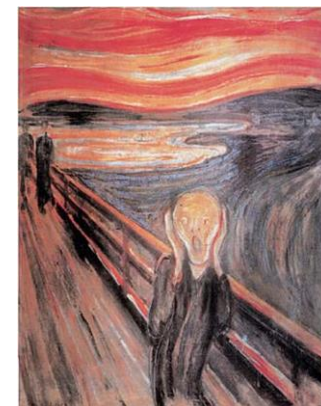
Szinyei Merse Pál. Majálisa (1872) az első magyar impresszionista remekmű

Stílusirányzatok 3

- A **szimbolizmus** új életérzést hoz a művészetekbe. **Szerinte a látható világ mögötti lényeg csak megsejtethető, megéreztethető.** Erre szolgál a szimbólum, az a képsor, amely csak sugall, sejtet. De ezt szolgálja a zeneiség is, hiszen a zene a legkevésbé fogalmi művészet. Főleg a költészetet jellemzi
- A **szecesszió** Jelentése: kivonulás. **Az emberi lét problémáit** (magány, halál, elidegenedés) **a művészetek segítségével igyekeznek tompítani.** Ennek legfőbb eszköze: a dekorativitás
- Jelentős alkotói: az építészetben Antonio Gaudi és Lechner Ödön, a festészetben Gustav Klimt

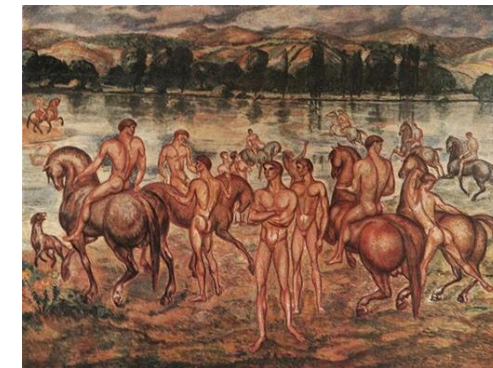
Munch: Az élet tánca

Munch: Sikoly

Klimt: Csók

Kernstock Károly: Lovasok a vízparton

Balra a Lechner Ödön tervezte pozsonyi Kék templom, jobbra a Gaudi tervezte Szent család temploma Barcelonában

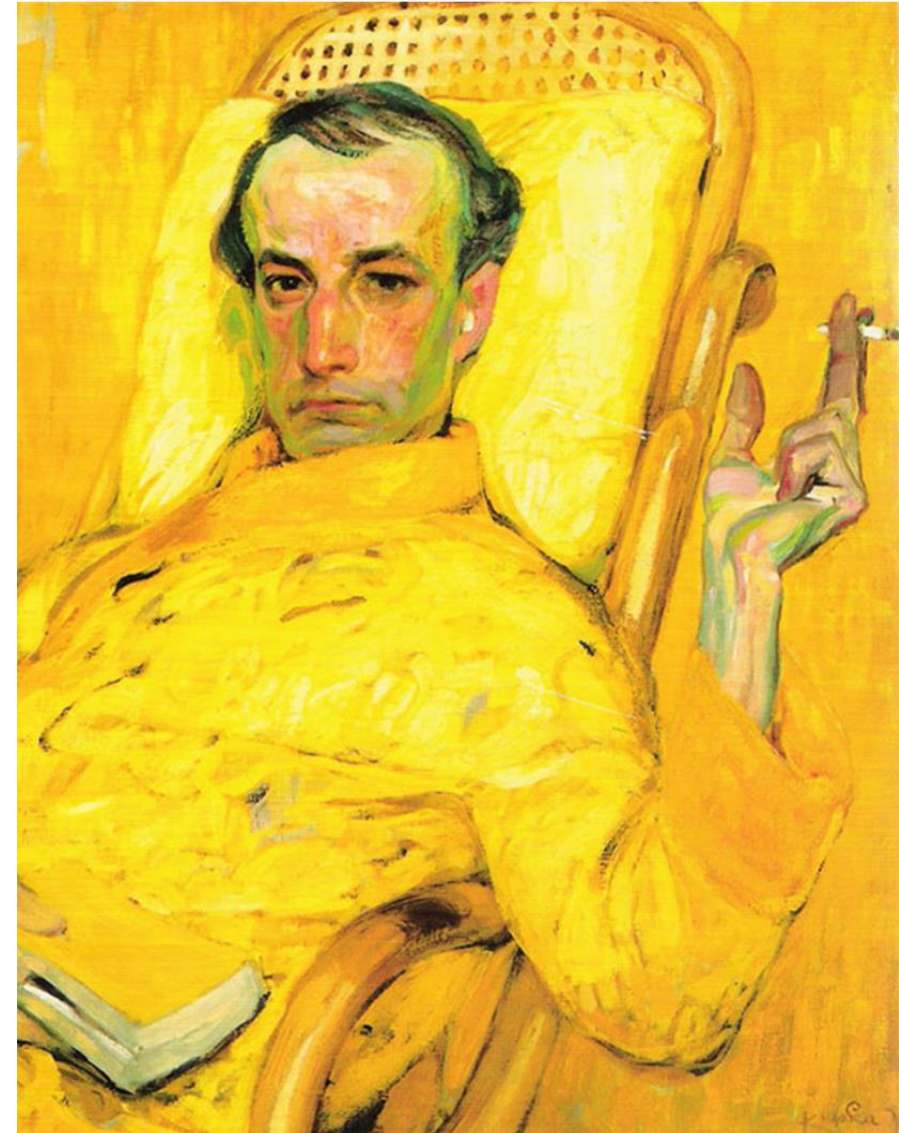
Dr. Hauber Károly, 2019

A korszak lírája

A 19. század második felében új témák, a költői szerep és beszédmód megváltozása jelzi a líra átalakulását

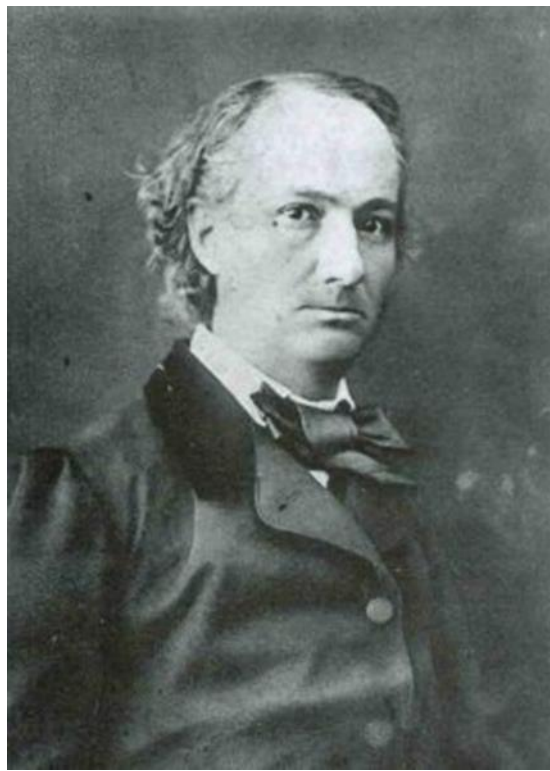
- **A modern ember érzésvilága kerül a középpontba** (magány, életuntság, a halál, a szerelem új vonásai)
- **A romantika vátesze helyébe az elbizonytalanodott, magányos művész lép**, aki a tömeg közönyére közönnyel felel (kulcsverse Baudelaire: Az albatrosz). Útnak indul a l'art pour l'art mozgalom (művészet a művészetért), amelynek fő ideológusa, Mallarmé szerint a művésznek nem is szabad beilleszkednie a társadalomba, egyetlen feladata saját síremlékének elkészítése
- **Módosul a beszédmód is**. A közvetlenség uralma és a romantika egyedi, nyitott szerkezetei után megjelenik a **tárgyias vers**, és újra népszerűek a **klasszikus, zárt formák**, például a szonett

- **A modern törekvések legfőbb kezdeményezője**, egyúttal a század legnagyobb lírikusa **Charles Baudelaire**. Párizsi polgárcsalád gyermeke, bohém életet élt, utolsó két évét bénán és némán élte le
- Főműve: ***A Romlás virágai*** (1857) **a modern lélek enciklopédiája**. Magyar fordítását először Babits, Szabó Lőrinc és Tóth Árpád (1923), 2007-ben Tornai József készítette el
- Címében a virág a költészetet jelépezi, a Romlás pedig egyszerre utal bűnös, kicsapongó életére és az európai civilizáció hanyatlására. Hat ciklusból épül föl a mű, a legfontosabb az első, a ***Spleen és Ideál***. Ez nemzedékének életérzését (spleen=életcsömör, életundor) állítja szembe a harmóniavággal (Ideál)

Három vers

- **Az albatrosz** allegóriára épül: a fogságba ejtett madár a képzelet világában szabadon szárnyaló, de a hétköznapokban otthontalan költő jelképe

Az utazás a nagy összefoglaló. Az alkotás a lélekben egyre fokozódó életundorról szól, hogy végül egyetlen nagy élmény maradjon: a Halál. Ennek hívásával zárul a vers („*Halál, vén kapitány, horgonyt fel...*”)

Az **Egy dög** az eszmény és a valóság meghasonlásának remeke. Csak a művészet képes dacolni az elmúlással („*én őrzöm, isteni szép lényegükben őrzöm/ elrothadt szerelmeimet!*”)

Kapcsolatok

- A szimbolista életérzés programverse a Kapcsolatok. Szerinte a világ és az ember lényege csak a lélek által közelíthető meg
- **Műfaja:** szonett formájú ars poetica
- **Alapgondolata:** a világ titokzatossá, kiismerhetetlenné válása („*jelképek erdején át visz az ember útja*”). A jelenségek mögött rejtő lényeg azonban megközelíthető. Nem az ész, nem is a tapasztalás segítségével, hanem mint a kulcsmetafora („*templom a természet*”) elárulja, lélekben, érzelmeink által

Templom a természet: élő oszlopai időnkint szavakat mormolnak összesűgva; Jelképek erdején át visz az ember útja, s a vendéget szemük barátként figyeli.

Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak valami titkos és mély egység tengerén, mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény, egymásba csendül a szín és a hang s az illat.

Vannak gyermeki húst utánzó friss szagok, oboa-édesek, zöldek, mint a szavannák, - s mások, győzelmesek, romlottak, gazdagok,

melyek a végtelen kapuit nyitogatják, mint az ámbra, mosusz, tömjén és benzoé: test s lélek mámora zeng bennük ég felé.

Az alkotás 2-4. strófája az alapgondolatot bontja ki. De látjuk azt is, hogy a lényeg csak megsejthető, teljesen soha nem lehet elérni („*a végtelen kapuit nyitogatják*”).

Fő stíluseszköz: a szinesztézia (A „*szagok oboa-édesek... zöldek*”)

Zenei szimbolizmus:

Verlaine

- Baudelaire törekvése két irányban fejlődik tovább: **Verlaine a zene felé közelíti a verset, Rimbaud pedig fölszabadítja a látomást**
- **Paul Verlaine** (1844-1896) Metzben született, Párizsban halt meg nyomorban, alkoholistaként. Rimbaud-val való tragikus barátságát a *Teljes napfogyatkozás* című film mutatja be (1995)
- Verseskötetei: *Szaturuszi versek*, *Jóság* (vallásos költemények), *Párhuzamosan* (erotikus versek)

Ars poétikáját a *Költészettan* című versében fejt ki. Az alkotás formailag dal, témáját tekintve azonban ars poetica

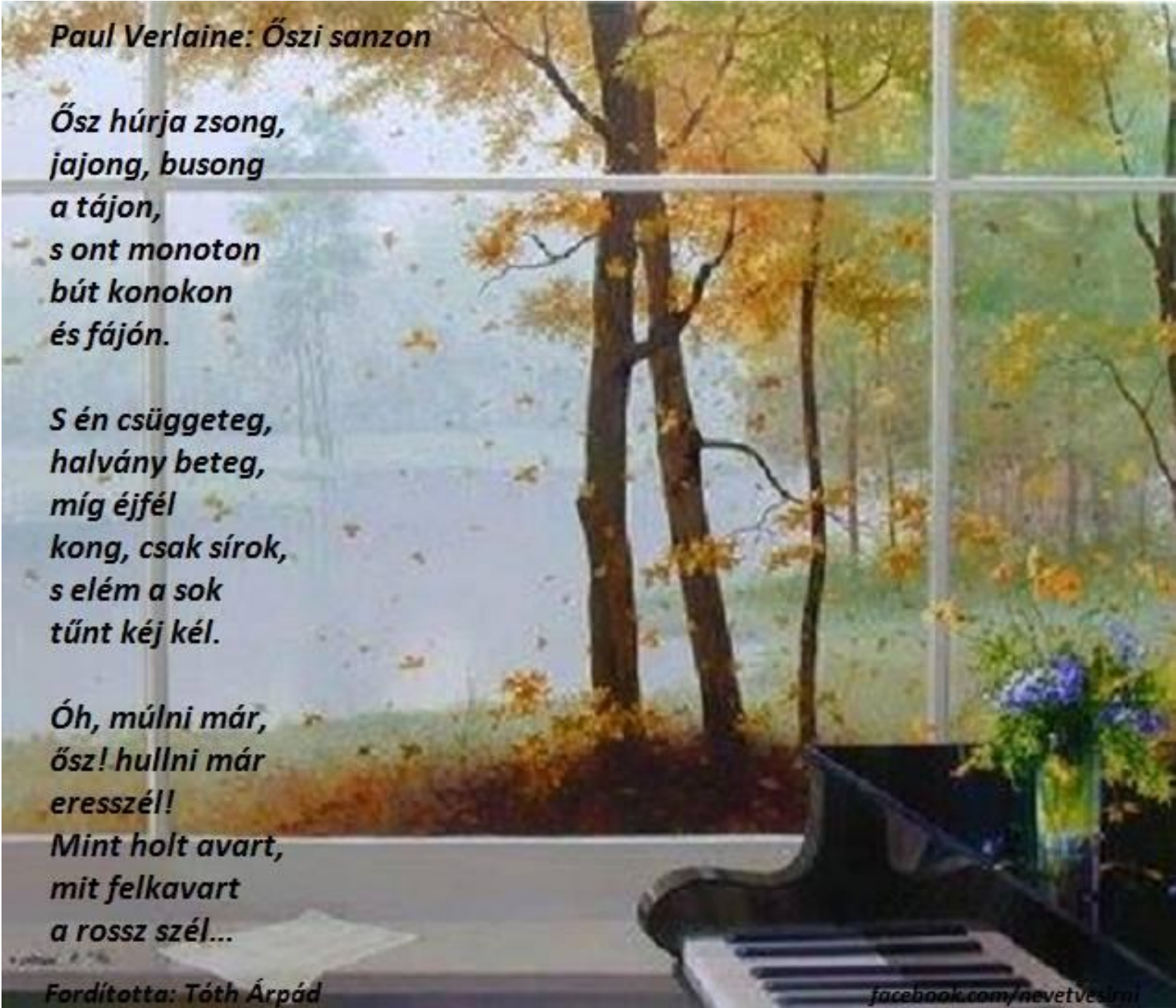
Kulcssora a variációsan visszatérő első: „*Zenét minékünk, csak zenét!*” A mű elmondja azt is, hogyan és miért kell a verset a zenéhez közelíteni.

Hogyan? Úgy, hogy a hangulat kedvéért száműzzük belőle a gondolatot. A jó vers nem ünnepélyes, nincs benne csattanó, szavai nem jelentésükkel, hanem hangulatukkal hatnak, tiszta rím helyett az asszonánc uralkodik benne

Miért? Mert csak így juthatunk el a látszat mögött megbúvó lényeghez. Ezt jelképezi a „tüzes szem” és a „kék csillag” (3. strófa)

Őszi chanson

- **Verlaine** ars poeticájához híven a **hangulatfestő miniatűr mestere**. Leghíresebb műve az *Őszi chanson*, amely mély hangszínével, hangutánzó és hangulatfestő szavak sokaságával fejezi ki a lírai én csüggedt hangulatát
- Egyszerre impresszionista vers és a zenei szimbolizmus remekműve

Paul Verlaine: Őszi sanzon

*Ősz húrja zsong,
jajong, busong
a tájon,
s ont monoton
bút konokon
és fájón.*

*S én csüggeteg,
halvány beteg,
míg éjfél
kong, csak sírok,
s elém a sok
tűnt kéj kél.*

*Óh, múlni már,
ősz! hullni már
eresszél!
Mint holt avart,
mit felkavart
a rossz szél...*

Fordította: Tóth Árpád

facebook.com/nevetvesim

Látomásos szimbolizmus: Rimbaud

Rimbaud (1854-1891) Charleville-ben született kisbirtokos családban. Életművét 16 és 19 éves kora között alkotja meg. Fokozatosan eltávolodik a kötött formáktól, majd elszakad az irodalomtól is

Költészetfelfogását az egyik tanárához írt **Látnok-levelekben** fejtette ki (1871). Szerinte a költőnek **le kell szállnia saját ösztönvilágába, látnokká kell válnia, hogy megfejthesse a lét titkait**

Nem véletlen, hogy Rimbaud **főleg azokra az irányzatokra hatott, amelyek az ösztönvilágban, azaz a tudatalattiban látták a személyiség lényegét** és a művészi kifejezés forrását: az expresszionizmusra és a szürrealizmusra

Verlaine és Rimbaud

„A Költő azzal válik látnokká, hogy hosszú, roppant, meggondolt munkával összevarrja összes érzékeit. A szeretet, szenvedés és örület minden formáját; megkeresi önmagát, kimer magából minden mérget, és csak azok sűrített lényegét tartja meg magának. Kimondhatatlan szenvedés, amelyben szüksége van minden elképzelhető hitre, efeletti erőre, amelyben nagy beteggé, nagy bűnössé, nagy áldozattá válik – s a legfőbb dolgok Tudójává! – Így érkezik el az ismeretlenhez.”

(Arthur Rimbaud: Látnok levelek)

Három vers

- **Kóborlásaim** című költeménye még a romantikához kapcsolódik. A világban otthonos vándorköltőként jeleníti meg önmagát. Ám versformája (szonett), öniróniája és képei már nem romantikusak
- **A magánhangzók szonettje** a francia ábécé hangjaiból alkot látomást. Előbb színeket majd különböző valóságtartalmakat társít hozzájuk. Jelentését nehéz megragadni, talán azt sugallja, hogy **a modern költészet a képzelet segítségével megfejtheti a lét titkait**, az alfától eljuthat az ómegához, azaz Istenhez (v.ö.: „*Én vagyok az ómega és az alfa*” - Biblia)

- **A részeg hajó** egy, a kikötőből hosszú útra induló hajó monológja. Akár Baudelaire *Az utazása*, **a modern ember növekvő életuntságát** mutatja be, és ez is a halál hívásával zárul

Mallarmé (1842-1898)

- **Rimbaud a romantikus költőeszményt** értelmezi újra a modern költészet számára, **Mallarmé pedig a klasszikus költőideált.** Ezzel a huszadik századi líra fontos előfutára
- Zeneiségre, komplexitásra, szándékolt homályra törekszik ugyanis, és eszményképe a nyitott olvasó, aki maga is aktívan részt vesz a jelentés megfejtésében

Sóhaj (ford. Weöres Sándor)

A lelke homlokod felé, hol álmodik,
Ó halk nővér, az ősz, vörös folttal telik,
És angyali szemed kóbor ege felé fut
Mint mélabús kertben, híven, fehér szökőkút
Játéka csillogón sóhajt a Kék fele!
– A Kék fele, mikor Október fújja be
S medencékben lesi örök ellankadását
S hagyja a holt vizen a lomb vad haldoklását
A kósza szélben mely hűvös redőt hasít,
Vonva a sárga nap hosszú sugarait.

- Stéphane Mallarmé (1842-1898) Párizsban élt angoltanításból. A 80-as évektől a fiatal szimbolisták központi alakja. Alig több mint 40 verset ír, rendkívül nagy műgonddal dolgozik. 1896-ban, Verlaine halála után költőfejedelemmé választják. Híres verse a **Sóhaj**, amelynek **alapszimbóluma, a szökőkút egyszerre jelképezi a tökéletesség iránti sóvárgás erejét és reménytelenségét**

Rainer Maria Rilke (1875-1926)

- Prágai német polgárcsaládból származik. Katonának, majd kereskedőnek tanul, sok helyen megfordul (Oroszország, Franciaország). Egy ideig Rodin titkára, rajong Cezanne-ért is
- **Rilkéhez kötik a líra tárgyias fordulát a világirodalomban.** Híres kötetei: Duinói elégiák, Szonettek Orpheuszhoz. Prózai művei a modern epika fontos darabjai
- **A művészet hatalmáról, életalakító erejéről szól Archaikus Apolló-torzó című szonettje.** Az alkotás egy régi görög szobormaradvány megjelenítéséhez kapcsolja a szállóigévé lett csattanót: *„Változtasd meg élted!”*

Két Rilke-vers

- A költő híres tárgyias verse **A párduc**, amelynek megírása előtt napokig tanulmányozta a párizsi állatkert nemes ragadozóját. A folyton körbe-körbe járó párduc többértelmű szimbólum. Mindenekelőtt a tétlenségre ítélt életerőé...

*Szeme a rácsok futásába veszve
úgy kimerült, hogy már semmit se lát
Ugy érzi, mintha rács ezernyi lenne
s ezer rács mögött nem lenne világ.*

*Puha lépte acéllá tömörül
s a legparányibb körbe fogva jár:
az erő tánca ez egy pont körül,
melyben egy ájúlt, nagy akarat áll.*

*Csak néha fut fel a pupilla néma
függönye. Ekkor egy kép beszökik,
átvillan a feszült tagokon és a
szívbe ér - és ott megszűnik.
Szabó Lőrinc fordítása*

- A természetet állítja szembe az emberi léttel az **Őszi nap** című alkotás. Az első két strófa azt sugallja: a természetben van beteljesülés, harmónia. A mi sorsunk azonban a nyugtalan szorongás, hiszen a halál tudatában élünk – derül ki a harmadikból

*Elég, Uram. Olyan nagy volt nyarad.
A napórakon árnyadat terítsd el,
engedd rohanni orkánjaidat.*

*Érleld be még fanyar gyümölcsleid,
két délies napot még adj fölédük,
nehéz borrá hadd forrjon sűrű mézük,
beteljesítve őszöd ízeit.*

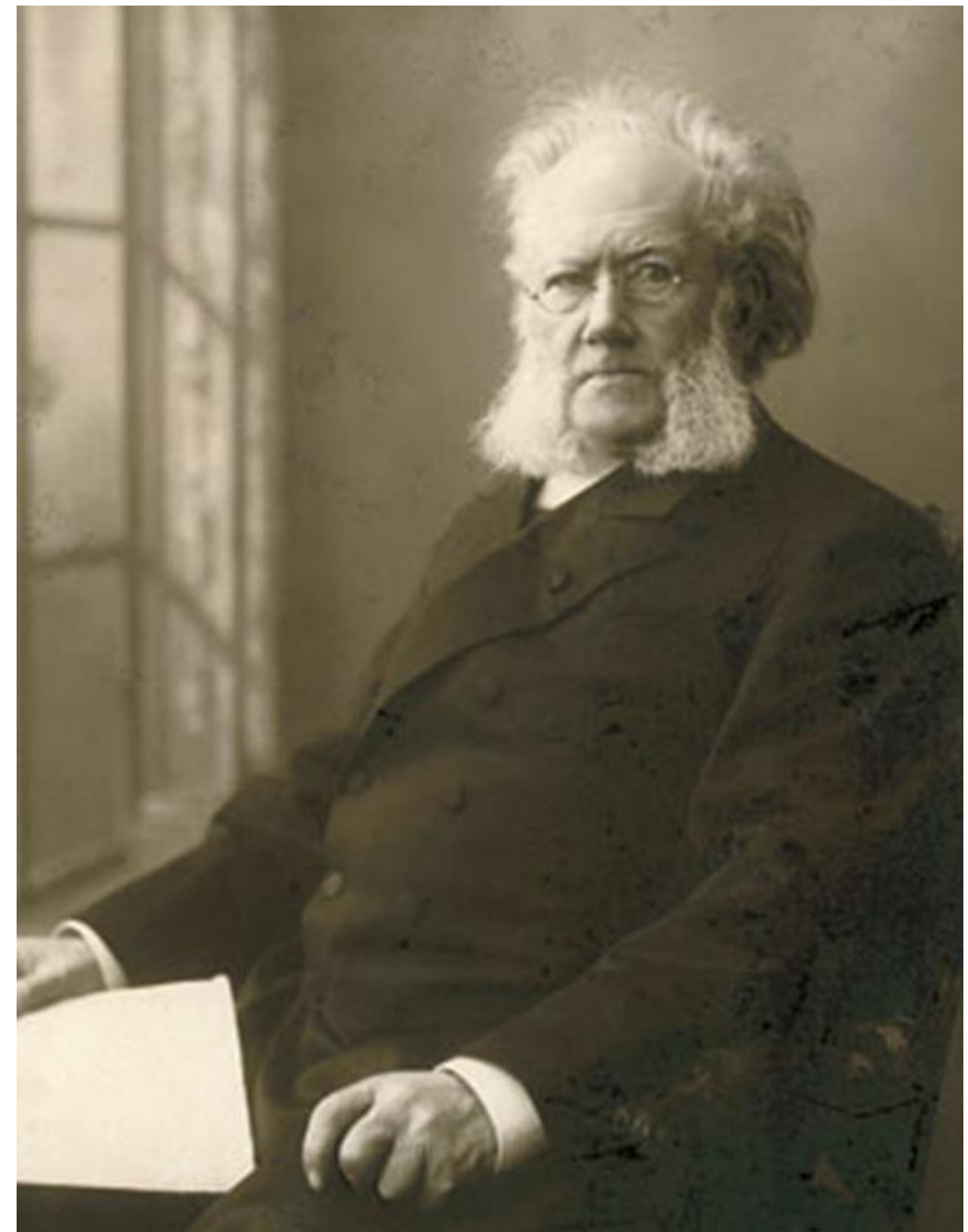
*Ki most hazátlan, nem lesz háza már.
Ki társtalan, soká marad magára,
virraszt, olvas, levelet ír, hiába;
sötét fasorban úzve-hajtva jár,
míg fenn a lombot őszi szél cibálja.
Rab Zsuzsa fordítása*

A kor drámairodalma

- A modern médiumok megjelenéséig a dráma az a műfaj, amely leginkább képes tömeghatást elérni. Így volt ez már az ókori Athénban, s később a Shakespeare-korabeli Angliában vagy Moliere Párizsában. S így van a 19. században is, amelyet a polgári színháték ural a maga gördülékeny cselekményével, kiszámítható fordulataival. Csakhogy ez már nem igazán alkalmas a bonyolult világ problémáinak kifejezésére; átalakításra szorul
- A fordulat mindenekelőtt egy norvég és egy orosz művészhez, **Ibsenhez és Csehovhoz** köthető. Ők azok, akik a modern ember komplexebb érzés- és gondolatvilágát állítják a középpontba. **A jelentést szimbólumokkal, a konfliktusnak a múltba vagy a lélek mélyére helyezésével, a beszédmód átalakításával teszik mélyebbé és összetettebbé**
- Vállalkozásuk úttörő, de nem előzmények nélküli. Előfutáraik közé tartozik a svéd Strindberg, a francia Jarry, a német Büchner és Hebbel

Henrik Ibsen (1828-1906)

- A norvég Ibsen állami ösztöndíjjal hosszú időt tölt külföldön (Róma, Drezda, München). Itt írja legjelentősebb műveit. Első alkotásait a romantika egyéniségkultusza jellemzi (Brand, Peer Gynt), ezután társadalmi drámákat ír: Babaszoba (1879), Vadkacsa (1884), Solness építőmester(1892)
- **Legfőbb témája az egyéniség útkeresése, az önmegvalósítás. Művei szerkezetileg analitikus drámák,** a múlt feltárulása mozdítja előre a cselekményt.
- **Fontos újítása a párbeszéd átalakítása és a szimbolikus kifejezőmód.** Dialógusai kétszintűek: a látszólag közömbös dolgok sorsszerű történésekre utalnak. Legjobb műveit egy-egy szimbólum köré építi, amelyben sűrítetten jelenik meg a dráma alapproblémája

Nóra

Nóra (eredeti címén Babaszoba) című műve egy norvég városkában játszódik, ahol a címszereplő látszólag boldogan él férjével és gyermekeivel. Ám közbeszól a múlt.

Karácsony napján megjelenik Krogstad, a lecsúszott jogász, aki megzsarolja. Évekkel azelőtt ugyanis, amikor férje nagybeteg volt, s az orvos utazást javasolt, Nóra titokban az ő segítségével szerzett pénzt az útra, s a váltóra már halott apja aláírását hamisította. Krogstad arra kéri, érje el férjénél, a frissen kinevezett bankigazgatónál, hogy ne bocsássa el (egy régi hamisítási ügy miatt), különben mindent megír neki, és felfedi tettét. Nóra hajlandó erre, ám férje, Helmer hajthatatlan. Amikor kiderül Nóra tette, Helmer elválna tőle, számára ugyanis mindennél fontosabb a becsület látszatának a fenntartása. Végül megmenthetnék ezt (Krogstad visszaküldi az adóslevelet), Nóra azonban elhagyja férje házáat. Nem akar továbbra is hazugságban élni

Hegedüs D. Géza mint Helmer és Eszenyi Enikő mint Nóra a Vígszínház 2001-es előadásán

Téma és megformálás

- A műben jól megfigyelhetők az ibseni dramaturgia jellemzői
- Legnagyobb témája: az **önmegvalósítás és az élethazugság**. Úgy véli, az embernek szüksége van valamiféle öncsalásra, hogy képes legyen elviselni az életet. **Az élethazugság jelképe a Babaszoba**, ahol Nóra sokáig boldognak hiszi magát, s csak akkor hagyja el, amikor kiderül: férje nem egyszerűen gyermeknek tekinti, de a látszat fontosabb, mint szerelme
- A dráma cselekményének ideje 3 nap: december 24-én kora délután kezdődik és december 26-án ér véget. **A múlt fokozatosan tárul fel**: előbb az derül ki, hogy Nóra pénzt szerzett beteg férje megmentéséhez, aztán a kölcsönről, majd a törlesztésről szerzünk tudomást...
- **E fokozatosság feszültséget teremt**, hiszen a néző folyamatosan újraértelmezi a látottakat, s a párbeszéd utalásai mögött újabb és újabb meglepetéseket gyanít
- A cselekmény helyszíne mindvégig a család nappalija. **Jelképe ez a polgári jólétnek, de a látszat mögött rejlő problémáknak is**. Amikor Nóra élete összeomlik, a karácsonyi nappali is megváltozik: „lekopasztott, kizilált karácsonyfa, rajta leégett gyertyacsonkok”
- A mű elején látjuk, hogy Nóra elfogadja ugyan, de elégedetlen szerepével. Így kap lélektani hitelt lázadása, amely (Ibsen szándékától függetlenül) **a női függetlenség jelképes alakjává tette** Anna Kareninával és Bovarynéval együtt

A vadkacsa

A vadkacsa a Werle és az Ekdal család kapcsolatát állítja a középpontba. Hjalmar Ekdal boldogan él feleségével, Ginával, lányával, Hedviggel és édesapjával. Házuk padlásán tartanak egy vadkacsát is, akire az öreg Ekdal a szabadság jelképeként, Hedvig barátjaként tekint.

Nyugalmukat azonban megzavarja Gregers Werle, akinek az a rögeszméje: ha az ember kíméletlenül szembenéz az igazsággal, boldog lehet. Hozzájuk költözik, s feltárja Hjalmar számára a múltat.

Elmondja, hogy apja juttatta börtönbe régen az öreg Ekdalt, s nem önzetlenül segített Hjalmaron, hanem számításból; azt sugallja, azért, hogy feleségül vegye a fiatal Ginát, akit ő ejtett teherbe... Hjalmar feldúltan elmegy otthonról, de csak egy éjszakára, visszaúzi a kényelem. Mikor feleségével és lányával ridegen bánik, Hedvig Gregers Werle tanácsára elhatározza: egy nagy tettel bizonyítja apja iránti szeretetét. Először a vadkacsa feláldozására gondol, végül önmagát lövi agyon. Szülei nem okulnak a történelemből; folytatják hazug életüket

- E mű is az élethazugságról szól. Relling doktor szavait igazolja: „Az átlagember boldogtalanná válik, ha öncsalásából kizökkentjük”. Hjalmar élethazugsága állítólagos találmánya, Gregers Werléé, hogy boldogítja az embert az igazság föltárása...

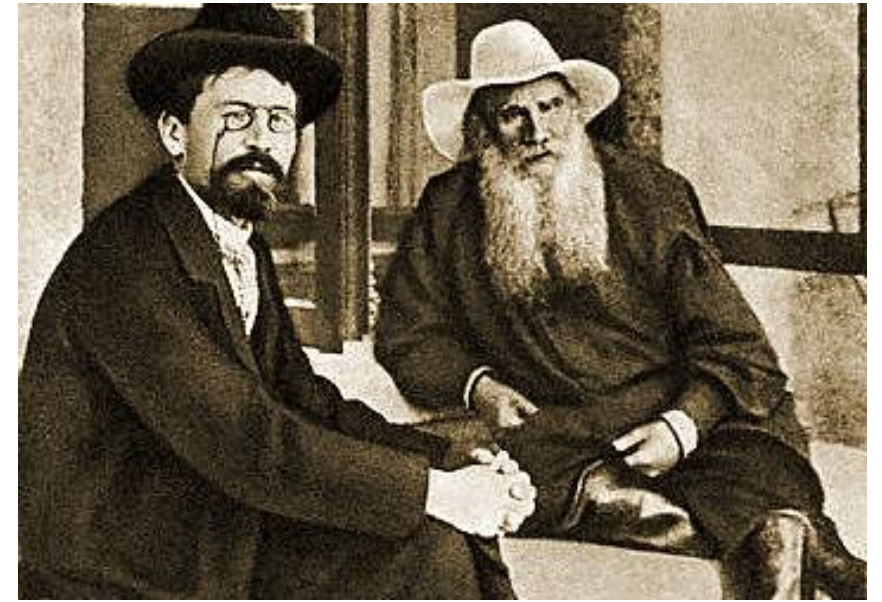

A vadkacsa. Az Ódry Színpad 2017-es előadása

- Az élethazugság jelképe: a vadkacsa, amely a család padlásán van. A dráma műfaja tragikomédia, Hedvig halála ugyanis nem vezet katartikus felismeréshez

Csehov (1860-1904)

- Anton Pavlovics Csehov a dél-oroszországi Taganrogban született kiskereskedő fiaként. Orvosnak tanult Moszkvában. A 80-as évek végétől már csak az írásnak él. Tüdőbajban hal meg
- Novellistaként is a legnagyobbak közé tartozik. Híres elbeszélése **A 6-os számú kórterem** és **A csinovnyik halála**. Előbbi egy kisvárosi kórház elmeosztályát, valamint Ragin doktor és Gromov tanár sorsát középpontba állítva mutatja be az orosz társadalom abszurditását
- *A csinovnyik halálában Cservjakov hagyatéki végrehajtó a színházban véletlenül tarkón prüsszöl egy tábournoki rangban szolgáló államtanácsost. Újra és újra bocsánatot kér... Amikor a főhivatalnok ezt megelégedi és elzavarja, „bensejében valami megszakad”; belehal a csapásba...*

Csehov és Tolsztoj 1901-ben a Krím-ben

- A mű azt mutatja be a tragikomikum és a groteszk eszközeivel, miként torzítja el az orosz társadalomban uralkodó rangkórság az emberi kapcsolatokat. A hivatalnokok számára élet-halál kérdése a magas rangúak véleménye...

A drámaíró

- Mint A csinovnyik halála is érzékelteti, **Csehov művészetének szemléleti újdonsága mindenekelőtt abban rejlik, hogy a hétköznapi élet látszólag humoros jelenségei mögött megmutatja az emberi lét ürességét és alig észrevehető tragédiáit**
- A szemléletváltás új dramaturgiát eredményez. Ő a „**drámaiatlan dráma**” atyja a világirodalomban. Műveiben ritka az akció és a látványos összeütközés, **a konfliktus inkább magukban a szereplőkben zajlik**, többnyire a vágy és a való vagy a jelen és a múlt között

- Ebből fakad a dialógusok átértelmezése is. **A párbeszéddek a monológhoz közelítenek**; a szereplők elbeszélnek egymás mellett, hiszen mindenki a maga problémáival van elfoglalva
- Akár Ibsen, **Csehov is alkalmazza a szimbólumot**, amely a látszólag érdektelen párbeszéddek mögött is mindvégig mélyebb jelentésre utal
- Műfajilag nehéz meghatározni műveit. Ő maga komédiának nevezi őket, de humoruk kesernyés, mélabúval és tragikummal vegyül. Alkotásainak nyitottságát kihasználják a rendezők, akik szabadabban értelmezhetik a darabot

Ványa bácsi

- Művészetének legkiválóbb darabja három férfi- és három nő-dráma: Ivanov, Platonov, Ványa bácsi, illetve: Sirály, Három nővér, Cseresznyéskert. Egyet-egyét mutatunk be közülük

A Ványa bácsi (1897) Szerebrjakov nyugalmazott professzor vidéki birtokán játszódik, ahová szép és fiatal második feleségével, Jelenával vonul vissza. Régóta itt él már első feleségének bátyja, Ványa bácsi, aki egész életében azért dolgozott, hogy a birtok jövedelmét „a nagy tudós” rendelkezésére bocsássa. Kiderül azonban, hogy egy felfuvalkodott parazitáért munkálkodott; a professzor kicsinyes önzése, elviselhetetlen szeszélyei nem csupán őt, hanem Asztrov doktort, valamint lányát és feleségét is kiábrándítják. Amikor kiderül, hogy a professzor el akarja adni a birtokot (lányának anyai jussát), hogy a városban szabadon élhessen kedvteléseinek, Ványa bácsi a fejére olvassa önzést, sőt rá is lő, igaz, nem találja el. Szerebrjakovék elutaznak, ők pedig tovább morzsolják reménytelen életüket...

A dráma 2019-es előadása a Nemzetiben az orosz Vahtangov Színház előadásában. A komédiaként megrendezett darabnak óriási sikere volt

- **A mű arról szól, miként teszi tönkre a többre hivatott, értékes emberek életét a rossz választás vagy a hiábavaló önfeláldozás.** Jelena később ismeri fel, hogy hiba volt férjhez menni a professzorhoz, s nincs igazán ereje kitörni. Asztrov doktort a napi robot örölte fel, Ványa pedig nem képes belátni, hogy elfecsérelt életéért főként ő a felelős...

Sirály (1896)

A Sirály cselekménye Pjotr Nyikolajevics Szorin birtokán játszódik. Itt él a házigazda unokaöccse, a 25 esztendőes Konsztantyin Trepljov, és itt vendégeskedik nyaranta édesanyja, Arkagyina, a híres színésznő. Konsztantyin is művészi babérokra tör. Ír egy újszerű színdarabot, s el is játszatja szerelmével, a szomszéd földbirtokos lányával, Nyinával a holdfényes tó partján. A darab azonban megbukik, sőt Nyinát is elveszíti a szerző; anyja kedvese, Trigorin ugyanis a híres író nimbuszával elhódítja tőle. A történetek után Konsztantyin öngyilkosságot kísérel meg. Anyja azonban egoista módon magára hagyja a lábadozót, Trigorinnal együtt visszautazik a városba, akit Nyina is követ... A történet két év múlva folytatódik. Újra itt van mindenki a nagybeteg Szorin mellett. Konsztantyin sérelmei fölszakadnak, Nyináról kiderül, hogy csalódott Trigorinban, gyermekük meghalt, de szenvedései igazi művésszé érlelték, s vidéki színházakban küzd tovább. Otthagyja Konsztantyint, aki főbe lövi magát...

- **A Sirály a művészet értelméről, valamint szerelem hatalmáról szól.** Egyfelől azt hangsúlyozza: igazi művészet nem jöhet létre szenvedés és áldozatvállalás nélkül. Másfelől az érzelmek kuszaságával (mindenki abba szerelmes, aki nem szereti viszont) az ember kiszolgáltatottságát sugallja. A sirály egyszerre szimbóluma a szabadságnak, a céltalan pusztulásnak és a kiüresedett, rutinszerű művészetnek

Trokán Nóra mint Nyina és Oszvald Marika mint Arkagyina a Gyulai Várszínház előadásán 2017-ben

A regény néhány jellemzője

- Regénynek tekinthető minden olyan **prózában írt hosszabb terjedelmű** alkotás, amely **történetet mesél el**. A novellával szemben **többnyire részletes környezet- és társadalomrajzot ad, teljes életuta(kat) ábrázol**. Az eposszal ellentétben a regény **nem a kor emberideálját festi, inkább kérdez**, ezért lesz a 19. században megszülető modern kor legnépszerűbb műfaja. Hegel szerint „A regény a polgári világ epepeiája”, azaz hőskölteménye
- A műfaj már az ókorban jelen van. A legismertebbek: Petronius: Satyricon, Apuleus: Az aranyszamár (Kr. u. 1., 2. sz.). A középkorban virágzik a lovagregény (Nagy Sándor, Trója), a kora újkor leghíresebb regénye, Cervantes Don Quijote-je a lovagregény paródiája (17. század)
- **A felvilágosodás korában már a regény a legolvasottabb műfaj**. Több típusa is kialakul. A cselekményt középpontba állító **kalandregényt** képviseli a tézisregény (Voltaire: Candide), az ember lelkivilágát előtérbe helyező **jellemregény** típusai a nevelési regény, a fejlődésregény, a levél- és naplóregény (pl. Fielding: Tom Jones, Goethe: Az ifjú Werther szenvedései)

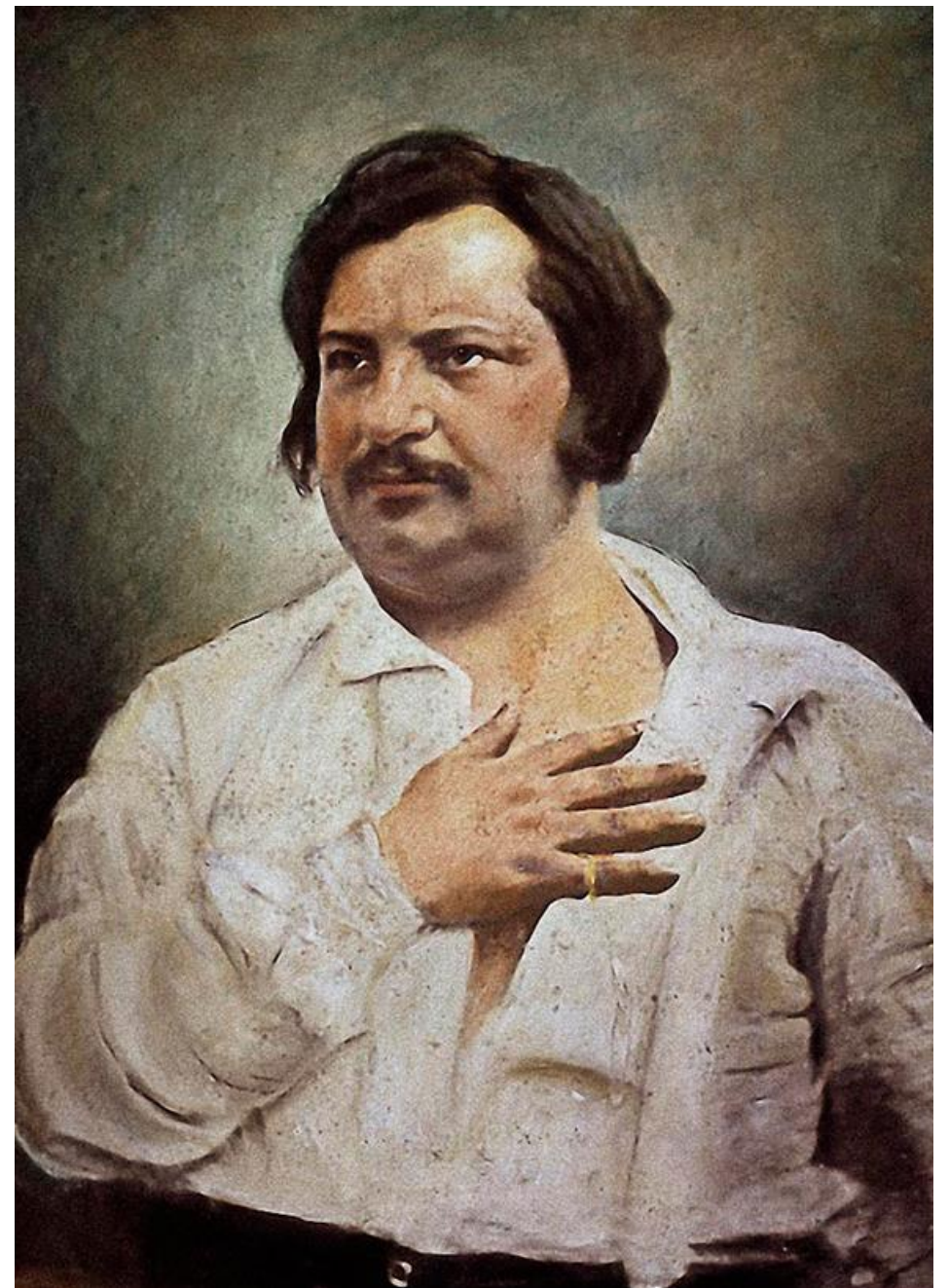
A realista regény

- A 19. század első évtizedeit a romantikus regény uralja (Hoffmann, Scott stb.), ám a harmincas években megjelenik a realizmus is, és a regény kezd eltávolodni a romantikától
- **A fordulat a francia irodalomban kezdődik.** Balzac és Stendhal társadalomrajza már realista, hőseik azonban még romantikusok. A döntő változást Flaubert Bovarynéja jelenti (1857), amelyben romantikus hősök helyett átlagembereket szerepelnek

- A realista regény egész Európában elterjed, és óriási népszerűségnek örvend. Vitathatatlanul ez a 19. század vezető műfaja
- A művek mindentudó elbeszélője részletes környezet és jellemrajzzal alapozza meg a hősök cselekedeteit. **Számos regénytípus létrejön:** társadalmi regény, karrierregény, analitikus regény, eszmeregény
- **A műfaj az orosz irodalomban,** Tolsztoj és Dosztojevszkij művészetében **teljesedik ki.** Az utolsó évtizedekben már a naturalizmus is megjelenik

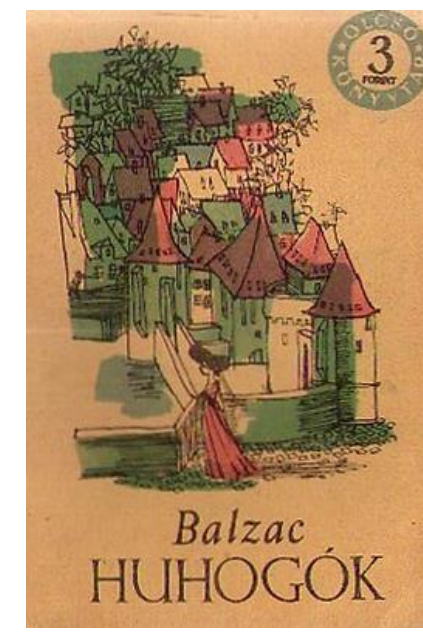
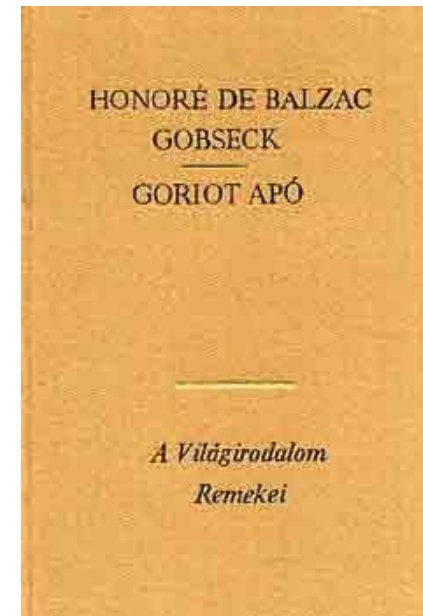
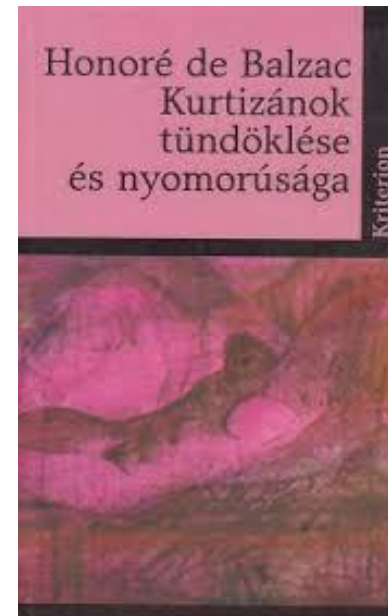
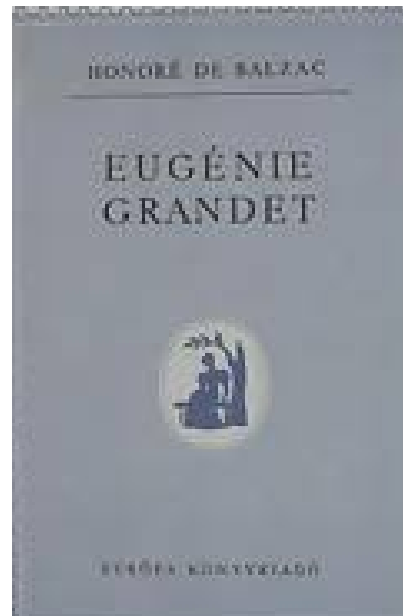
Honoré de Balzac (1799-1850)

- Toursban született polgári családban. Jogot tanul Párizsban, itt éli le élete nagy részét. Sikeres író óriási munkabírással, ám kiadói vállalkozásának csődje miatt, keresete javából adósságát törleszti...
- **Főműve az Emberi színjáték című regényciklus**, amelyben a kor francia társadalmának egészét kívánja bemutatni. Ehhez szinte tudományos alapossággal vizsgálja korát: a parasztságot és az arisztokráciát, a szokásokat és az erkölcsöket, a pénzvilágot és a politikát
- Több mint kilencven regény és elbeszélés készül el a tervezett 150-ből

Emberi színjáték

- Az Emberi színjáték a kibontakozó francia kapitalizmus lenyűgözően gazdag rajzát adja. **Ciklussá** egyrészt a **visszatérő szereplők rendszere teszi**, másrészt pedig az, hogy **alakjait** mindenekelőtt a **„vér és az arany” mozgatja**: a gyönyörök és a gazdagság iránti vágy
- Számos műve képviseli a karrierregényt. A főszereplő felemelkedik, ám az érvényesüléshez fel kell adnia erkölcsi gátlásait, hiszen a kapitalizmus világában minden érték áruvá vált

Goriot apó (1834)

A történet javarészt Vauquer-né párizsi panziójában játszódik 1819-ben. E szerény hotelből az arisztokrácia és az alvilág felé egyaránt vezetnek szálak. Itt lakik ugyanis Goriot apó, az egykori tésztagyáros, aki két lányát gazdag hozománnyal adta férjhez Restaud grófhoz és Nucingen báróhoz, s itt lakik Vautrin, alias Vasfejű is, a párizsi alvilág pénztárosa. Az alkotás a címszereplő mellett az ifjú Rastignac sorsát állítja a középpontba. Utóbbi lecsúszott nemesi családból származik, jogot tanulni és karriert csinálni érkezett a fővárosba. Föntről is, leintről is ugyanazt a társadalmi leckét kapja: ha érvényesülni akar, kíméletlenül ki kell használnia másokat... Így tesznek lányai Goriot apóval, aki afféle modern Lear királyként az apai szeretet megszállottja, s végül szegényen hal meg. Temetésén lányai részt sem vesznek, csak a hintójukat küldik el. Búcsúztatása után hangzanak el Rastignac híres szavai a temető hegyéről látható esti Párizshoz: "Most mirajtunk a sor!"

- A Goriot apó azért tekinthető **karrierregénynek**, mert főszereplője megtanulja, hogyan lehet a nekilendülő kapitalizmus világában felemelkedni. Ez a későbbi Balzac-regényekben meg is történik: hatalmas vagyonra tesz szert, gróf, majd miniszter lesz belőle
- Mindehhez **meg kell ismernie a világ igazi természetét, amelyet Vautrin és Beauséant vikomtné tár fel előtte** köntörfalazás nélkül. Előbbi szerint a nagy vagyonok mögött mindig gazemberség húzódik, utóbbi pedig arra biztatja: ha vinni akarja valamire, bánjon úgy az emberekkel, „mint a postalovakkal” – azaz váljon másokat kihasználó érdekemberré...

Kérdések a Goriot apóhoz

- A mű társadalomrajza realista:
 - Jellemezzük az arisztokraták világát, életmódjuk, erkölcsök
 - Hogyan lehet felemelkedni ebben a társadalomban? Milyen társadalmi leckéket kap Rastignac Vautrintól és a vikomtnétól?
- A jellemábrázolás még inkább romantikus:
 - Mi kapcsolja a címszereplőt és Rastignacot a romantikához?
- Mit jelent a nevezetes utolsó mondat: „Most mirajtunk a sor!”
- Miben hasonlít Goriot Lear királyhoz?
- Hogyan jelenik meg a panzióban a társadalom keresztmetszete?

Stendhal (1783-1842)

- Grenoble-ban született jómódú polgárcsaládban. Élete nagy részét Itáliában élte le Napóleon hivatalnokaként, katonájaként, majd később diplomataként
- Balzac-kal ellentétben nem a megélhetést jelentette számára az írás. Mindössze néhány regényt írt, s életében csak Prosper Mérimée, Balzac és Goethe ismerte fel nagyságát
- A pármái kolostor, a Vörös és fehér, továbbá a nem teljesen befejezett Lucien Leuwen is nagyszerű alkotás, de rajtuk is túltesz a **Vörös és fekete** – a világirodalom első olyan regénye, amely a lélekelemzést állítja a középpontba. A nézőpontok variálásával s egy-egy szó vagy gesztus kiemelésével érzékelteti a lelki folyamatokat

Vörös és fekete (1830)

*A cselekmény középpontjában egy kisvárosi ács tehetséges fiának sorsa áll. Julien Sorel Napóleonért rajong. Szeretne felemelkedni, s felismeri: a karrierhez, akár Tartuffe-nek, alakoskodnia kell. Így halad előre. Előbb szülővárosában, Verrières-ben a polgármester gyermekeinek nevelője, ám rövidesen távozik, hogy ki ne tudódjon: viszonya van a polgármester feleségével, de Renalnéval. Ezután egy nagyobb város, Besançon papi szemináriumában tanul, amelynek képmutató világából Pirard abbé segítségével szabadul ki. Párizsba kerül, a nagyhatalmú főúr, de La Mole márki titkára lesz. Úgy tűnik, itt rövidesen révbe érkezik. A márki lánya, Mathilde ugyanis a szeretője lesz, sőt gyermeket vár, ezért de la Mole úgy dönt: fényes karriert futtat be Juliennel. Ekkor azonban közbejön valami. Régi szerelme, de Renalné leleplező levelet ír a márkinak, Julien pedig rálő az asszonyra. Kegyelmet kaphatna, a bíróság előtt azonban leveti álarcát, s így fogalmaz: **„bennem szeretnék megbüntetni... azokat a fiatalokat... akik keveredni merészeltek a gőgös gazdagok világával”** Nem kerülheti el sorsát; halálra ítélik. A lezárásban levágott fejét Mathilde de la Mole egy kis márványasztalra helyezi és megcsókolja, így tett ugyanis egykor Navarrai Margit is egyik őseivel, Boniface de la Mole-lal, a 16. század legszebb fiatalemberével... (illusztráció a túloldalon)*

A mű társadalomrajza és tömör, világos stílusa realista, a főbb szereplők azonban még romantikusok. Mathilde a múltért rajong, Julient és Renalnét romantikus szerelem fűzi össze... A mű címe a Napóleon utáni kor fiatal nemzedékének karrierlehetőségeit jelzi (katona, pap), de utal a talányos sorsra és a tragikus befejezésre is. **Egyszerre kitűnő társadalmi és lélektani regény. A szereplők gondolat- és érzésvilágának középpontba állításával a regénytörténet fontos állomása**

Flaubert

- Gustave Flaubert(1821-1880) Ruenben született jómódú polgárcsaládban. Párizsban jogot tanult, de betegsége miatt félbehagyta. Élete nagy részét egy Szajna-parti nyaralótelepen élte le. Örökségének köszönhetően minden idejét az írásra fordíthatta
- Történelmi és társadalmi regényeket írt. Nagy műgonddal dolgozott, öt év alatt írt egy regényt

- Élvezetes történelmi regényei (Szalambó, Szent Antal megkísértése) az ókorban játszódnak. Társadalmi regényei közül az Érzelmek iskolája (1869), valamint a Bovaryné emelkedik ki
- Utóbbi 1857-ben jelent meg, akár Baudelaire A Romlás virágai című kötete.
Fordulatot jelez az epikában: a végleges elszakadást a romantikától, annak felismerését, hogy a romantikus álmoknak végleg leáldozott

Bovaryné (1857)

A regény egy ábrándos lelkű gyönyörű fiatalasszony sorsát állítja a középpontba. Emma férjhez megy apja kezelőorvosához, Charles Bovaryhoz. A boldogság helyébe azonban rövidesen az unalom lép tostes-i otthonukban; az asszony fényesebb életre és szerelemre vágyik. Yonville-ba költöznek. Itt előbb a segédjegyző, Leon rajongása, majd a közeli földbirtokos, Rodolphe szerelme hoz változást az életébe, akivel meg is akar szökni, de a férfi cserben hagyja.

Emma Leon szeretője lesz, s akkor csapnak össze a hullámok a feje fölött, amikor a fiatalember már kezdi megsokallni heves érzelmeit. Emma ugyanis adósságokba verte magát, s nem tud kitérni hitelezői elől. Szalad fűhöz-fához, de senki nem segít rajta, szeretői sem. Kiúttalanságában megmérgezi magát...

- „*Bovaryné én vagyok*” – írta regényéről a szerző. Arra utalt ezzel, hogy az alkotás **nem csupán a romantikával mint irodalmi irányzattal számol le, hanem a maga ifjúkori eszményeivel is**
- Mi köti a művet a realizmushoz? A szenvtelen, **objektív ábrázolásmód** és a vidéki élet kisszerűségét leleplező társadalomrajz mellett főként az, hogy itt Bovarynén kívül **mindenki hétköznapi figura**; szeretőiről is kiderül, hogy közönséges nyárspolgárok
- Ez okozza a címszereplő tragédiáját: **romantikus lényre vereségre van ítélve e kisszerű világban**

Maupassant

- Guy de Maupassant (1850-1893) felső-normandiai polgárcsaládból származik. 1871-től Párizsban él. Előbb minisztériumi tisztviselőként alkot, majd minden idejét az írásnak szenteli. Útját Flaubert egyengeti
- Tíz év alatt hat regényt és 15 novelláskötetet ad ki. Sikere az újságírás fénykorára esik (1874 és 1892 között a párizsi napilapok száma 40-ről 79-re emelkedik), és össze is függ vele, hiszen műveinek többsége először a sajtóban jelenik meg

- Maupassant regényíróként is kiváló. Remekmű pl. **A szépfiú**, amely egy gátlástalan nőcsábász felemelkedésének rajzával a harmadik köztársaság politikájáról és sajtójáról mond kíméletlen ítéletet
- A szerző **igazi területe** azonban **a novella**, bennük egész Franciaország felvonul a zsugori paraszttól a hivatalnokokon át a pöffeszkedő urakig. **Előadásmódja többnyire szentelen**, nagy stílusművészettel, tárgyiasan ábrázolja a sorsfordulatot

Gömböc, Két jóbarát

- Maupassant a világirodalom egyik legjelentősebb novellistája

Első remekműve, a Gömböc az 1870-es francia-porosz háború idején játszódik. Tíz ember menekül egy kocsiban a németek által megszállt Párizsból, köztük Gömböc, az utcalány, akit mindannyian megvetnek. Ez azonban nem tartja vissza őket attól, hogy gátlástalanul kihasználják: elemózsiáját megeszik, s rábeszélik, hogy adja oda magát az őket csak ezzel a feltétellel továbbengedő német tisztnek...

- A francia társadalom számos rétegét bemutató műben **Gömböc az egyetlen becsületes személyiség**. A novella megformálta válsághelyzetben kiderül: a többiek gyarló édekemberek. **A világot nem az eszmények, hanem az érdek és a haszon irányítja** – sugallja a mű

Két jóbarát című háborús elbeszélése szintén 1870-ben játszódik. A bekerített, kiéheztetésre ítélt Párizs két polgára, Morissot, az órászmester és Sauvage, a rövidáru-kereskedő egy ismerős ezredesnek köszönhetően elhagyhatja a várost, és önfeledten hódolhat horgászszenvedélyének. A németek azonban elfogják és kémnek tartják őket. Öt percet kapnak, hogy megmondják a jelszót, különben kivégzik őket. Így is lesz

- A novellában nincs kommentár, az elbeszélő tárgyiasan mutatja be az eseményeket. **A szavak és a gesztusok azonban kifejezik a gyilkosok megvetését és a két jóbarát iránti rokonszenvet**, akik egy szóval sem könyörögnek kegyelemért, pedig nyilván nem tudják a jelszót

Zola (1840-1902)

- Émile Zola (1840-1902) felhőtlen gyermek- és diákkorát délen éli. Majd küzdelmes párizsi évek jönnek, ahol Taine-nel is megismerkedik. Tőle tudja: *„A bűn és az erény ugyanolyan termék, mint a cukor és a vitriol.”*
- 1867-ben jelenik meg a fordulatot hozó első regénye. Így vezeti be: *„Alakjaimat a vérük és az idegeik tartják hatalmukban, nincs szabad akaratuk...”*

- Az idézetek is jelzik: **Zola a naturalizmus képviselője**. Ennek jegyében alkotja meg kísérleti regényeit, a 20 kötetes Rougon-Macquart ciklust, amelyben főként az öröklés befolyásolja az első család felemelkedését, a másik züllését
- A gyakorlatban ugyanakkor elszakad a a koncepciótól, **legjobb műveire nem telepszik rá az elmélet**, s a fotografikus ábrázolásmódnak sincs nyoma
- Regényei közül főként három emelkedik ki. A **Germinal** egy bányászkolónia tragédiáját beszéli el. A **Patkányfogó** a párizsi munkások szegénységével, alkoholizmusával foglalkozik. A **Nana** egy utcalányból luxusprostituálttá emelkedő lányról szól

Charles Dickens

- Dickens (1812-1870)
Hampshire-ben született kispolgári családban. Tízéves, mikor Londonba költöznek, 12, amikor apja az adósok börtönébe kerül. Ekkor ismeri meg a nyomort, egy fénymázműhelyben dolgozik
- Néhány év múlva sorsuk jobbra fordul, ügyvédbojtárkodik, majd írni kezd. 24 évesen a Pickwick klub című regényével lesz ismert íróvá. Megnősül, 10 gyermekük születik, és írói sikere is töretlen

- Dickens a viktoriánus Anglia legnagyobb írója. **Korának racionális, haszonelvű gondolkodásával szemben ő a szív pártján áll.** Hisz az ember eredendő jóságában, főalakjai többnyire angyalok vagy ördögök, mellékszereplői realista figurák, s gesztusaikkal, beszédükkel nagyszerűen egyéni őket

Néhány fontos mű

- Dickens népszerűsége töretlen, főleg szülőhazájában. Számos műve ma is élvezetes olvasmány, közülük hívjuk fel a figyelmet néhányra
- Az álnéven kiadott karcolatoknak, a **Boz vázlatainak** legtöbb darabja még a Pickwick klub előtt keletkezett. **Humorral átszótt londoni jellem- és életképeket tartalmaz.** Nagy hatással volt a magyar újságírás és regény megteremtőire is, köztük Jósika Miklósról, Eötvös József, Jókaira

- Rendkívül népszerű **Karácsonyi ének** (1843) című mesés elbeszélése, amely a **szerelem diadaláról** szól. Egy lelketlen uzsorás ébred öntudatra benne
- **Twist Olivér** (1838) és **Copperfield Dávid** (1850) című regényei a kiszolgáltatott gyermek sorsának középpontba állításával leplezik le a társadalom kegyetlen törvényeit és a felnőttek szívtelenségét
- Az **Örökösök** (1853) már a kései Dickens világképének komorságáról hoz hírt. Arról szól, hogy a társadalmi rendet őrző bürokratikus intézményrendszer miként gyűri maga alá a tehetetlenül vergődő szereplőket

Thackeray

- Dickensszel szemben W. Makepeace Thackeray (1811-1863) a nagypolgárságból érkezik az irodalomba. Első sikereit újságíróként aratja, szatirikus arcképsorozatával (**Sznobok könyve**)
- Főműve a **Hiúság vására** (1848) amely egyszerre mutatja meg a moralistát és a szatirikust: Thackeray **erkölcsi kérdésekben nem alkuszik, s kíméletlenül állítja pellengérré a bűnöket** (abban Fielding, ebben Swift rokona)

- Az 1810-es években játszódó **Hiúság vására társadalmi és karrierregény**. Az arisztokrácia és a nagypolgárság életét mutatja be. A Prédikátor könyvére utaló címe azt sugallja: a világot az érdekek mozgatják
- Főhőse Becky Sharp nevelőnő. Becky szép, okos, rámenős érdekesember, nagyszerűen alakoskodik. Sikerül is gazdag férjet szereznie, ám az elhagyja
- Másként alakul a sorsa barátnőjének, Ameliának, az angyali jóságú bankárlánynak, aki több csapás után (férje meghal, elszegényednek) boldog lesz

Theodor Fontane

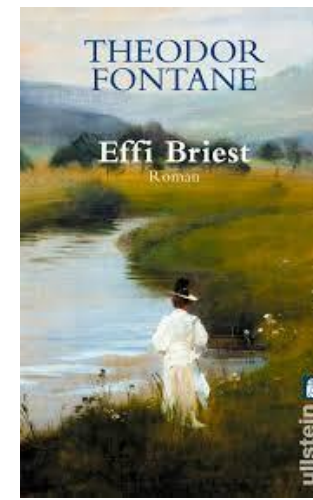
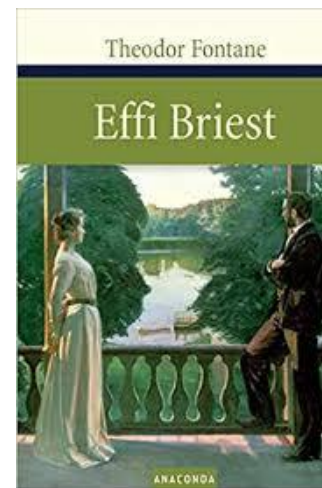
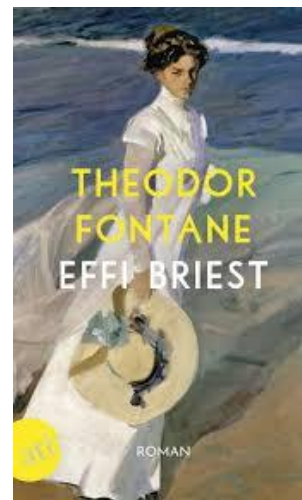
- **A korszak német irodalmának, akár nálunk, a novella a reprezentatív műfaja.** Kiemelkedő képviselői mások mellett Jeremias Gotthelf (A fekete pók, 1842), Gottfried Keller (Falusi Rómeó és Júlia, 1856) Conrad Ferdinand Meyer (Pescara megkísértése, 1887) és Theodor Storm (A viharlovas, 1888)

- A legjelentősebb regényíró Fontane (1819-1898), ez a francia származású porosz arisztokrata, aki gyógyszerészetet tanul, s íróként, újságíróként él Berlinben
- **A berlini arisztokrácia, a nagy és kispolgárság világát rajzolja tárgyiasan.** A cselekményt főként drámai párbeszédnek viszik előbbre. **Főműve az Effi Briest**
- A regény feladatáról így vélekedik: *„A túlzások és a rút mellőzésével olyan történetet kell elbeszélnie, amelyben hiszünk... a fikció világát néhány pillanatra a valóság világaként kell megjelenítenie.”*

Effi Briest (1895)

A mű cselekménye Poroszországban játszódik. Előbb egy nemesi birtokon, majd egy kisvárosban, végül Berlinben. A főszereplőt, Effi Briestet, ezt a bájos, játékos kedvű kislányt a természet gyermekeként ismerjük meg az alkotás elején. Tizenhét éves, szülei birtokán él, kényeztetve, hiszen egyetlen gyermek. Ebből az idilli világból szakítja ki Effit a házasság. Noha kérője huszonegy évvel idősebb nála, igent mond, hiszen báró Instetten jó parti, s szülei is támogatják döntését. Az ifjú pár Kessinben telepedik le, ahol Instetten tartományfőnökként dolgozik. Udvarias, de tartózkodó és kimért férje mellett Effi egyre magányosabb s egyre inkább úrrá lesz rajta az unalom. Főként ez hajtja egy társaságbeli úr, Crampas őrnagy karjaiba, amire csak utal a regény. Futó viszonyukra hat évvel később, immár Berlinben derül fény, amikor a férj kezébe kerülnek az őrnagynak feleségéhez írott levelei.

A báró tanácsot kér barátjától, majd a társadalmi szokásoknak megfelelően párbajra hívja s megöli a csábítót, feleségét pedig elküldi a háztól. A regény befejező része Effi tragikus sorsát mutatja be. Férjével élő lánya elhidegül tőle; egy nyomorúságos bérlakásban tengeti életét, mert a házasságtörőt még a szülők sem vehetik magukhoz. Erre csak akkor kerülhet sor, amikor kiderül, hogy halálos beteg. Effit 29 éves korában a szülei házában éri a halál. Előtte megbékél sorsával. Nem neheztel a báróra, mert ő is úgy látja: a társadalom íratlan szabályai követelték meg a házasságtörés elítélését, s az ítélet jogosságában nem kételkedik

Téma és ábrázolásmód

- Fontane az elsők között szakít a mindentudó elbeszélő hagyományával; cselekedtetit és beszélteti hőseit, de nem kommentálja a történéseket. Írásmódja világképéből fakad. Szerinte ugyanis **az egyén sorsát** nem isteni erők, nem is a jelleme – sokkal inkább **a társadalom íratlan szabályai határozzák meg**
- Ez az igaz oka **Effi tragédiájának** is: a **Poroszországra jellemző korszellem, a nemesség és a módosabb polgárság lélektelen becsületkódexe**, amely még a szerelmet és a házasságot is közügynek tekinti, a házasságtörést pedig kegyetlenül megtorolja

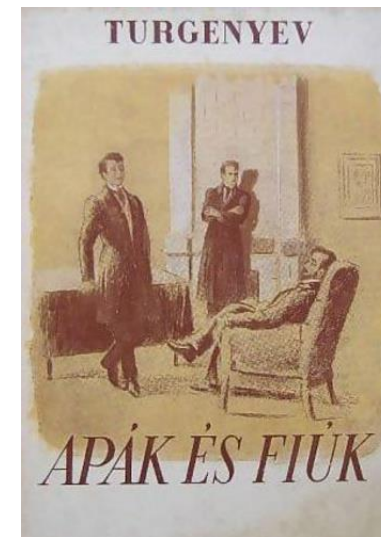
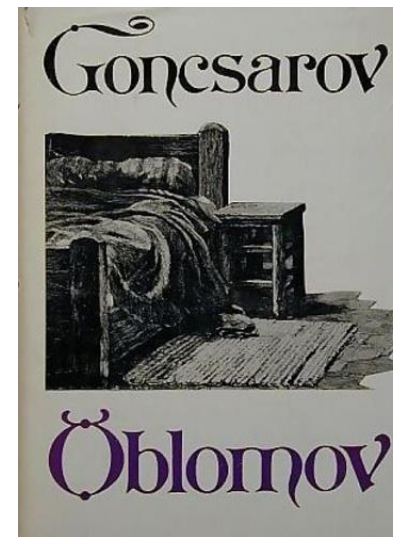
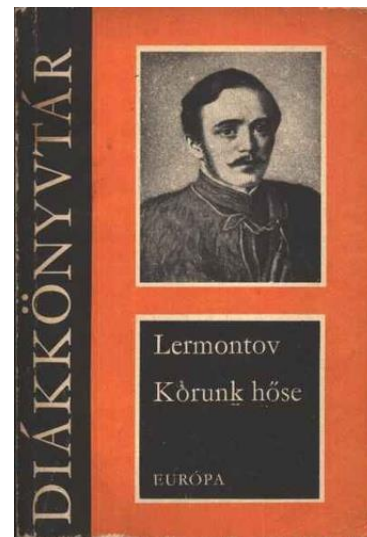
- Messze van ez a világ a Balzac, Flaubert és Maupassant ábrázolta francia társadalomtól, ahol a felszarvazott férjek kegyesen megbocsátják vagy tudomásul veszik feleségük hűtlenségét, hiszen ők is szeretőt tartanak

Berlin a 19. század végén

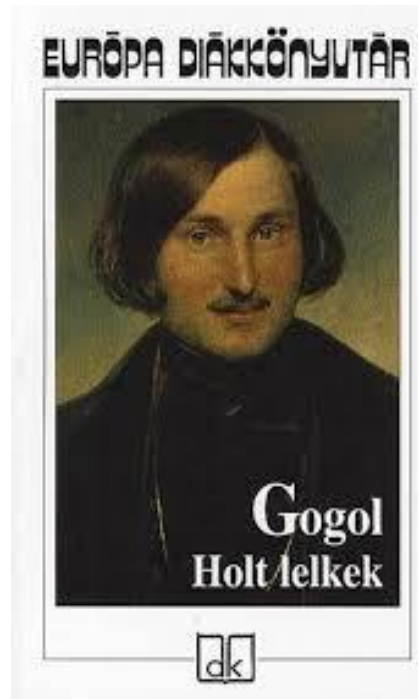
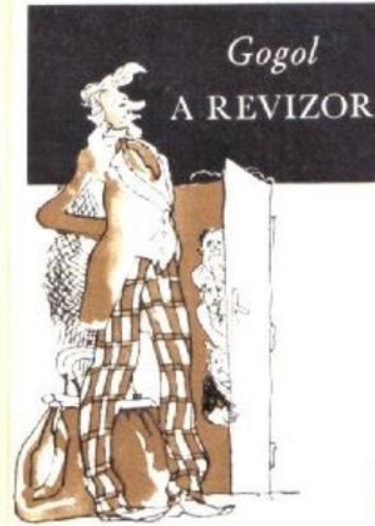
Az orosz realizmus

- **Oroszország** csak Nagy Péter korában, a **18. század elején csatlakozik az európai kultúrához**. Az első világirodalmi rangú alkotó Puskin, akit nagy írók sora követ (pl. Lermontov, Turgenyev, Goncsarov)
- **A fénykort Tolsztoj és Dosztojevszkij regényművészete jelenti az 1860-as, 70-es években**
- **Két új hőstípussal is gazdagítja az orosz irodalom Európát: a felesleges ember és a kisember** alakjával, a merev orosz társadalom két tipikus figurájával

Gogol (1809-1852)

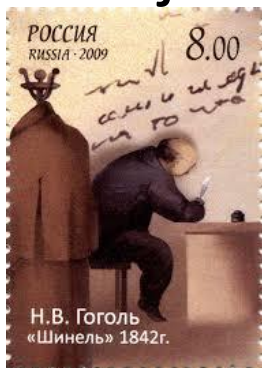
- Nyikolaj Vaszijeovics Gogol ukrán kishemesi családból származik. A gimnázium elvégzése után Pétervárra megy, ahol színészként, tanárként is kipróbálja magát, de íróként lesz sikeres. Sok időt tölt külföldön is, végül Moszkvában telepedik le
- Drámaíróként, elbeszélőként egyaránt jelentős

- **A revizor** (1836) a világirodalom egyik legjobb komédiája. Személycserére épül: egy korrump kisvárosba revizort várnak, s egy pétervári léhűtőben, Hlesztakovban vélik felfedezni. Mindenki alakoskodik, és nagyot néz, amikor az igazi megjelenik...
- Főművében, a **Holt lelkek** (1842) című pikareszk regényben az ország elmaradottságáról kapunk groteszk képet. Egy pétervári kalandor, Csicsikov látogatja benne végig az orosz vidék földesurait, halott jobbágyok megvásárlásától remélve hasznot...

A köpönyeg (1842)

- Gogol kisprózájából kiemelkednek a pétervári elbeszélések, amelyek a magányos kisembert mutatják be, sokszor fantasztikummal, groteszken. Legismertebb darabjai: **Az orr**, **Egy őrült naplója** és **A köpönyeg**

A köpönyeg főhőse Akakij Akakijevics Basmacskin agglegény kishivatalnok, túl az ötvenen. Új télikabátra van szüksége, amelyet nagy nehezen meg is varrat Petroviccsal, de már az első napon ellopják tőle. Mivel a rendőrség tétlen, visszaszerzése érdekében egy tábornokhoz fordul. Ő azonban segítség helyett durván lehordja. Basmacskin ágynak esik, és néhány nap múlva meghal. Már másnap elfelejtenék, ám egy fantasztikus fordulatnak köszönhetően még napokig beszélnek róla: köpönyegtolvaj kísértetként visszajár s végül a tábornokon is bossút áll

- A köpönyeg a **kisemberábrázolás úttörő darabja**. Az alul lévők kiszolgáltatottságáról szól, akiken senki nem segít az érdekek uralta társadalomban. Az Oroszországot jellemző rangkórság eltorzítja az embert és az emberi kapcsolatokat
- A címben kiemelt **kulcsmotívum** egyszerre fejezi ki a kisember jelentéktelenségét és sorsának veszélyeztetettségét
- **A mű világot a groteszk uralja**: a félelmetes és a nevetséges szétválaszthatatlanul összefonódik benne. Ezt érzékelteti a nézőpontok és a hangnemek gyakori váltogatása is

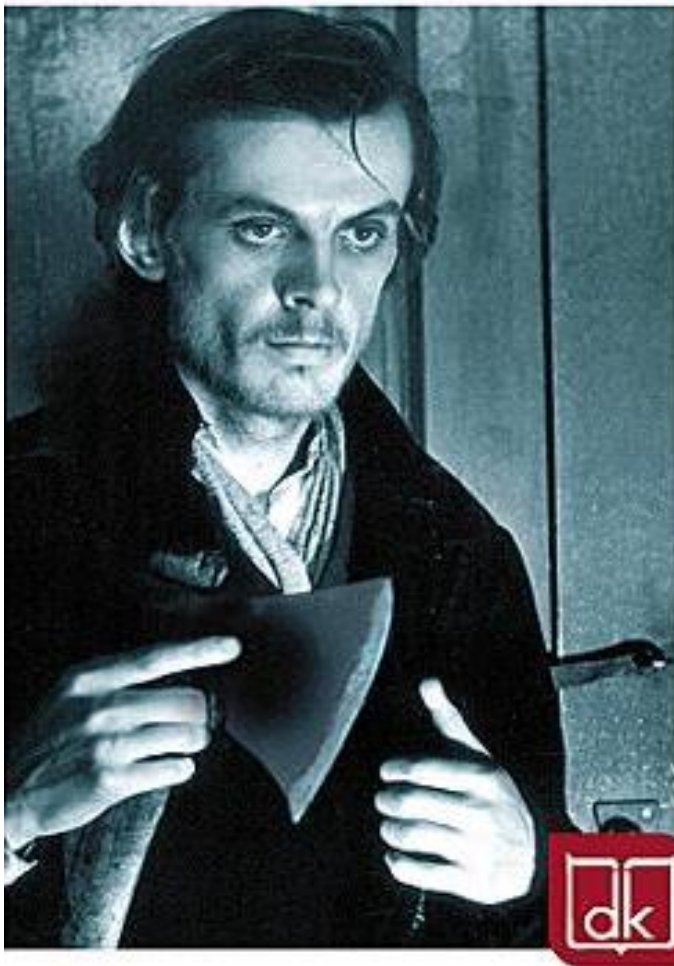
Dosztojevszkij

- Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij (1821-1881) Moszkvában született katonáorvos fiaként. Hadmérnöknek tanul Péterváron, néhány évet szolgál tisztként. 1849-ben összeesküvés miatt letartóztatják; előbb halálra, majd 4 év kényszermunkára ítélik, később besorozzák közkatonának
- 1859-ben kapja vissza nemesi jogait és térhet vissza Pétervárra. Megszakításokkal (4 évet van külföldön) itt él haláláig; 1866-ban első felesége halála után másodszor is megnősül

Fotó 1861-ből

- Dosztojevszkij a modern regény egyik legnagyobb mestere. Két új regénytípus köthető a nevéhez: a narrátor és a szereplők szólamát „egyenjogúsító” **polifonikus vagy többszólamú regény**, valamint az **eszmeregény**, amely egy idea gyakorlati érvényét vizsgálja meg több nézőpontból
- Lélekábrázolása is úttörő. Izgatja a psziché sötét oldala, s az elsők közt alkalmazza az álomleírást megközelítésében

DOSZTOJEVSZKIJ
Bűn és bűnhődés

- Négy nagyregénye (**Bűn és bűnhődés**, 1866; **A félkegyelmű**, 1868; **Ördögök**, 1871; **Karamazov testvérek**, 1880) mellett kiemeljük a csinovnyik-témáról szóló **Szegény embereket** (1846), valamint a kóros szerencsejáték-függőség zseniális rajzát, **A játékost**, 1866)

A Bűn és bűnhődés központi figurája egy szegény pétervári joghallgató, Raszkolnyikov, aki elhatározza, hogy rablógyilkossággal javít nyomorúságos helyzetén: megöl egy vén uzorásnőt, a pénzt pedig magára fordítja, hogy tanulmányai végeztével teljesíthesse az emberiség iránti humánus kötelezettségeit. Tettéhez elmélete is van: szerinte a nem közönséges emberek (ilyen Napóleon is) joggal követnek el bűnt, hiszen előbbre viszik az emberiséget, szemben a többséggel, akik csak fönntartják. Természetesen magát is a kiválasztottak közé sorolja. Ám számításába hiba csúszik. Egyrészt azért, mert a körülmények miatt a gonosz öregasszony együgyűen jóságos hűgát is meg kell ölnie. Másrészt pedig azért, mert nem képes elviselni tettének súlyát. Lelkifurdalás gyötri, amelyből – mivel az öngyilkosságtól visszaretten – egyetlen kiút van számára: vereségének beismerése, bűnének megbánása és a büntetés vállalása. Végül az utcalány, Szonya hatására érkezik el ide, aki a szibériai száműzetésbe is elkíséri

A szabadság változatai

- A Bűn és bűnhődés **témája az egyéni szabadság problémája**. Ez az eszme formálta ki a kapitalizmust és a modern nyugati civilizációt. **Van-e határa? S ha igen, hol?** – teszi fel a kérdést a regény, s a főbb szereplők erre válaszolnak a maguk módján
 - **Raszkolnyikov** eleinte azt mondja, nincs. Legalábbis azok számára akik mozgatják a világot
 - Raszkolnyikov húgának vőlegénye, **Luzsin** szerint ugyancsak nincs, hiszen a modern társadalom alapja a magánérdek: a közös jólétnek az önzés teremti meg az alapját
- Túl van jón és rosszon **Szvidrigaljov** is. Semmiben nem hisz, magában az életben sem. Gátlástalan életet él, valószínűleg megölte az inasát, és el akarja csábítani Raszkolnyikov tiszta erkölcsű húgát, Dunyát. Amikor ez nem sikerül, szétosztja a vagyonát, és főbe lövi magát.
- Más utat jelez **Szonya** az utcalány. A rációval szemben az övé a szív döntése. Hisz Istenben és az isteni gondviselésben
- Raszkolnyikov Szonya hatására adja föl magát. Sorsa azt jelzi: **a gyilkosságot semmi sem igazolhatja, ugyanakkor szilárd erkölcsi világ Isten nélkül elképzelhetelen**

Tolsztoj (1828-1910)

- Lev Nyikolajevics Tolsztoj Jasznaja Poljanában született arisztokrata családban; 1837-ben árva lesz. A kazanyi és pétervári egyetemen jogot tanul, de nem fejezi be
- 1852-től 56-ig katonatiszt, majd Pétervárott megismerkedik a legkiválóbb írókkal. Ezután birtokán gazdálkodik
- 1910-ben elhagyja otthonát, hogy hátralévő napjait egy parasztkunyhóban élje le. A vonaton megbetegszik, Asztopovóban hal meg

Tolsztoj szülőháza, hálószobája és sírja Jasznaja Poljanában

Az erkölcsi megváltás írója

- Tolsztojt és Dosztojevszkijt az etikai megváltás írójaként jellemezte a kor neves kutatója, Török Endre. Mindkét nagy író észrevette az erkölcsök hanyatlását a gyors gazdasági fejlődés mögött
- **Úgy látták, az Istentől való elszakadás és a személyiség szabadságát hangsúlyozó liberális eszmék, amelyek főleg a nagyvárosban terjednek, érdekembert formálnak belőlünk. Pedig csak a szeretet tehet boldoggá bennünket...**

Tolsztoj életről, boldogságról, szeretetről

- *Nem a körülöttünk lévő életet kell kedvünk szerint elrendezni, hanem önmagunkat kell megtörni, meghajlítani, hogy mindenféle életre alkalmasak legyünk.*
- *A boldogság forrása nem rajtunk kívül, hanem bennünk van.*
- *Az igazi boldogság mindig zajtalan és észrevétlen.*
- *Az emberek a szeretet miatt élnek; az önimádat - a halál kezdete, Isten és az emberek szeretete - az élet kezdete.*
- *Városban az ember akár száz évet is élélhet úgy, hogy nem veszi észre, hogy már régen meghalt.*
- *Ha mi szeretjük egymást, akkor Isten közénk jön, és az ő szeretete teljes lesz bennünk.*
- *Ha nincs erőd égni, fényt sugározni, legalább ne álld el mások elől!*
- *Mindenki annyit él, amennyit szeretett. Aki szeretetet nem adott, semmit nem adott. Aki szeretetet nem teremtett, semmit nem teremtett.*
- *Bölcsesség jóság nélkül cselvetés és árulás.*

Anna Karenina (1877)

Tolsztoj a világirodalom egyik legnagyobb regényírója. Életművéből három nagyregénye (Háború és béke, Anna Karenina, Feltámadás), és néhány elbeszélése emelkedik ki. Sokan az Anna Kareninát tartják a világirodalom legtökéletesebb regényének

A mű a kor irodalmának legsúlyosabb nőalakját állítja a középpontba. A fiával és férjével élő Anna Karenina beleszeret egy katonatisztba, Vronszkij grófba, s bár férje szemet hunyna viszonyuk fölött, úgy dönt, vele él tovább; születik egy kislányuk is. A főúri társaság kiközösíti Annát, s Vronszkijnek is kezd terhes lenni a kapcsolat, amelynek Anna öngyilkossága vet véget... Anna és Vronszkij szerelmét Levin és Kitty házassága ellenpontozza, amely sokban hasonlít Tolsztoj és felesége történetére. Levin a hit és a szeretet segítségével lesz úrrá démonain...

- Az Anna Karenina **egyszerre társadalmi és lélektani regény. Tükröt tart korának, amely a titokban elkövetett házasságtörés fölött szemet hunyna, de azt már nem engedi meg, hogy egy nő a saját lábára álljon.** Alaposan elemzi szereplőinek indítékait, ám erkölcsi ítéletet nem hirdet
- A mű mindentudó narrátora **gyakran alkalmazza a belső monológot**, amellyel lehetővé teszi a főszereplők gondolatainak, érzéseinek mély ábrázolását

Iván Iljics halála (1886)

Iván Iljics Golovin 45 éves törvényszéki bíró a halottas ágyán fekszik kiterítve. Arca azt fejezi ki, „hogy amit meg kellett tenni, meg van téve, és helyesen történt”. Emellett valamiféle szemrehányás vagy figyelmeztetés is fölfedezhető benne. Az élőknek szól ez, de sem felesége, sem lánya, sem barátja nem igyekeznek megfejteni. Ők mással vannak elfoglalva. Asszonya önmagát sajnálja, lányát csak az udvarlója érdekli, barátjának Pjotr Ivanovicsnak pedig az jár a fejében, hogy a részvétlátogatás miatt kútba eshet az estére tervezett kártyaparti.

A halálának fogadtatását lefestő első fejezet után az események már időrendben követik egymást. Iván Iljics magas rangú hivatalnok gyermekeként jön a világra Pétervárott. Már az iskolában kitűnik éles eszével, jó modorával, a jog elvégzése után pedig lendületesen araszol fölfelé a hivatalnoki számléltrán. Különböző vidéki kormányzóságokban tisztviselő, vizsgálóbíró, majd ügyész lesz belőle. Közben meg is házasodik; feleségével két gyermeket nevelnek.

Ilyen előzmények után érkezik karrierje csúcsára: kinevezik a fővárosba törvényszéki bírónak. Épp családja költözését készíti elő, amikor az új lakás nappalijának berendezésekor leesik a létráról, s beüti az oldalát.

*A sérülés végül gyógyíthatatlan kór kiindulópontjának bizonyul. Egyre jobban sajog, ám hiába szalad orvostól orvosig, még lelki támaszt sem nyújtanak neki, mert pusztán a pácienset s nem a szenvedő embert látják benne. **Ahogy közeledik a kikerülhetetlen vég, úgy kényszerül Iván Iljics arra, hogy átgondolja, megvizsgálja az életét,** hiszen „még fizikai szenvedésénél is elviselhetetlenebb...erkölcsi szenvedése, és ez...a legnagyobb gyötrelmem.” **Helyesen éltem-e? S ha nem, hogyan kell élni? – ezek a kérdések gyötrik a haldoklót; a nagyszakállú, tekintélyes bírót***

Halála előtt két órával érkezik el Iván Iljics számára a megvilágosodás. Ekkor eszmél rá: élete „iszonyú” volt, mert csak saját magával törődött. A karrier s a kényelem volt számára a fontos, nem pedig a másik ember. Mindig arra törekedett, hogy jobban éljen, s nem arra, hogy jobbá legyen – önzetlen, cselekvő szeretetre. Az új tudás, a lét végső kérdéseinek megértése boldogsággal tölti el a haldokló Iván Iljicset. Nem fél már a haláltól, mert felismerte az emberi lét legfontosabb erkölcsi követelményét. Rájött: a halál és az élet egymástól elválaszthatatlan; a vég csak akkor borzalmas, ha részvéttelen és önző életet éltünk.

Téma és mondánivaló

- Az elbeszélés felülmúlhatatlanul formálja meg a tolsztoji életmű alapkérdését. Ennek lényege: **Mi dolgunk a világban? Jobban élni vagy jobbá lenni?** Karriert építsünk-e vagy az emberi kapcsolatokra figyeljünk?
- **A válasz félreérthetetlen.** Iván Iljics sorsa tanúsítja: **csak a szeretet teheti értelmessé az életet és boldoggá az embert.** Ha kizárólag önmagunkra figyelünk, halott életet élünk. Ha a szeretet jegyében élünk, a halállal is meg tudunk békülni

- Ezért szépül meg a halott Iván Iljics arca, s erre figyelmezteti az élőket is
- Az alkotás nagy terjedelme ellenére nem kisregény, hanem **novella.** Egyetlen sorsfordulatra koncentrálnak ugyanis, amelyet egy központi motívummal is összekapcsol (létra). Figyelemre méltó a mű tér és időkezelése: előbbi egyre szűkül, az idő pedig egyre lassul
- Két ember sajnálja igazán Iván Iljicsét: Geraszim és gimnazista fia. Ez azt jelzi, van még remény. **A paraszt és a gyermek képes még önzetlen szeretetre**